

Міністерство освіти і науки України
Національний технічний університет
«Дніпровська політехніка»
Навчально-науковий інститут економіки
Факультет менеджменту

Кафедра прикладної економіки, підприємництва та публічного управління

ПОЯСНЮВАЛЬНА ЗАПИСКА
кваліфікаційної роботи ступеня бакалавра

Здобувача вищої освіти КОЧНЄВА Михайла Артемовича

академічної групи 281-21-1 ФМ

спеціальності 281 Публічне управління та адміністрування

спеціалізації за освітньо-професійною (освітньо-науковою) програмою _____

на тему: «Удосконалення інструментів соціального розвитку
територіальних громад»

Керівники	Прізвище, ініціали	Оцінка за шкалою		Підпис
		рейтинговою	інституційною	
кваліфікаційної роботи				
розділів:				

Рецензент:				
------------	--	--	--	--

Нормоконтролер:				
-----------------	--	--	--	--

Дніпро
2025

ЗАТВЕРДЖЕНО:
завідувач кафедри
прикладної економіки, підприємництва
та публічного управління
(повна назва)
Олександра ВАГОНОВА
(підпис) (прізвище, ініціали)
« _____ » _____ 2025 року

ЗАВДАННЯ
на кваліфікаційну роботу
ступеня бакалавра

Здобувача вищої освіти Кочнєву М.А. академічної групи 281-21-1 ФМ
спеціальності 281 Публічне управління та адміністрування
спеціалізації за освітньо-професійною програмою _____
на тему «Удосконалення інструментів соціального розвитку територіальних громад»
затверджену наказом ректора НТУ «Дніпровська політехніка» від 06 травня 2025 р. № 347/с

Розділ	Зміст	Термін виконання
Теоретичний	Поняття, сутність та значення соціального розвитку у контексті місцевого самоврядування. Локальна ідентичність як інструмент соціального згуртування та розвитку територіальних громад	12.05.2025 р. – 15.06.2025 р.
Аналітичний	Аналіз соціально-демографічних показників громади. Визначення проблем та викликів у сфері соціального розвитку громади.	16.05.2025 р. – 02.06.2025 р.
Прикладний	Інноваційні інструменти залучення громади до вирішення соціальних проблем. Рекомендації щодо вдосконалення механізмів соціального розвитку територіальних громад.	03.06.2025 р. – 22.06.2025р.

Завдання видано _____ Елла СЕРГІЄНКО
(підпис керівника) (прізвище, ініціали)
Дата видачі 12 травня 2025 р.
Дата подання до екзаменаційної комісії 23 червня 2025 р.
Прийнято до виконання _____ Михайло КОЧНЄВ.
(підпис здобувача освіти) (прізвище, ініціали)

РЕФЕРАТ

СОЦІАЛЬНИЙ РОЗВИТОК, ТЕРИТОРІАЛЬНІ ГРОМАДИ, СОЦІАЛЬНІ ІННОВАЦІЇ, ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЯ, ЛОКАЛЬНА ІДЕНТИЧНІСТЬ

Пояснювальна записка кваліфікаційної роботи бакалавра на тему «Удосконалення інструментів соціального розвитку територіальних громад».

72 с., 3 табл., 68 джерел, додатки.

Об'єкт дослідження – суспільні відносини, що виникають в системі місцевого самоврядування.

Предмет дослідження – удосконалення інструментів соціального розвитку територіальних громад.

Метою роботи є вивчення теоретичних засад соціального розвитку територіальних громад і розробка практичних рекомендацій щодо удосконалення інструментів, які використовуються для підвищення соціального добробуту громадян.

Методи дослідження – структурно-функціональний аналіз, порівняльний аналіз, аналіз нормативно-правових актів, соціологічний підхід, кейс-стаді, індукція і дедукція, метод узагальнення.

Отримані результати. У першому розділі досліджуються теоретико-методологічні основи соціального розвитку територіальних громад.

Другий розділ присвячено аналізу стану соціального розвитку територіальних громад та визначення проблем та викликів у сфері соціального розвитку громади.

У третьому розділі обґрунтовано рекомендації щодо вдосконалення механізмів соціального розвитку територіальних громад.

Сфера практичного застосування результатів роботи – результати роботи можуть бути використані органами місцевого самоврядування, соціальними установами та громадськими організаціями для вдосконалення практик соціального розвитку територіальних громад.

ЗМІСТ

ВСТУП.....	5
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ОСНОВИ СОЦІАЛЬНОГО РОЗВИТКУ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД.....	7
1.1. Поняття, сутність та значення соціального розвитку у контексті місцевого самоврядування.....	7
1.2. Локальна ідентичність як інструмент соціального згуртування та розвитку територіальних громад.....	13
РОЗДІЛ 2. АНАЛІЗ СУЧАСНОГО СТАНУ СОЦІАЛЬНОГО РОЗВИТКУ ТЕРИТОРІАЛЬНОЇ ГРОМАДИ.....	22
2.1. Аналіз соціально-демографічних показників громади.....	22
2.2. Визначення проблем та викликів у сфері соціального розвитку громади.....	26
РОЗДІЛ 3. НАПРЯМИ ТА ІНСТРУМЕНТИ УДОСКОНАЛЕННЯ СОЦІАЛЬНОГО РОЗВИТКУ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД.....	42
3.1. Інноваційні інструменти залучення громади до вирішення соціальних проблем.....	42
3.2. Рекомендації щодо вдосконалення механізмів соціального розвитку територіальних громад.....	49
ВИСНОВКИ.....	59
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	63
ДОДАТКИ.....	69

ВСТУП

Актуальність теми. Сучасні соціальні трансформації в Україні відбуваються у складних умовах зовнішньої військової агресії, глибокої політичної та економічної перебудови, що значно змінює функціонування системи публічного управління. У цьому контексті ключову роль відіграють територіальні громади, які стали базовим елементом нової моделі місцевого самоврядування. Саме на їхньому рівні сьогодні вирішуються найбільш чутливі соціальні проблеми, реалізуються програми підтримки вразливих груп, відбувається відновлення інфраструктури, формування нової якості життя.

Удосконалення інструментів соціального розвитку територіальних громад є не лише прагматичною потребою, але й стратегічним викликом, що визначає спроможність держави забезпечувати соціальну згуртованість, стабільність та розвиток. Соціальний розвиток у цьому контексті розглядається як комплексне явище, що охоплює зайнятість, освіту, охорону здоров'я, безпеку, інтеграцію, громадянську участь та інші сфери, які формують якість життя кожного мешканця громади. У нових реаліях, коли війна кардинально впливає на усі сфери життя України, територіальні громади виступають не просто адміністративними одиницями, а живими організаціями, здатними адаптуватися та задавати темп розвитку всієї країни.

Соціальний розвиток тут не зводиться до набору програм соціального забезпечення, а набуває форми цілісного процесу: від освіти і охорони здоров'я до безпеки й активної громадянської участі, які разом мають на меті створити справжню життєздатну спільноту.

Актуальність теми зумовлена необхідністю пошуку ефективних інструментів, які дозволять громадам не лише реагувати на виклики, а й формувати довгострокову стратегію стійкого соціального розвитку. З огляду на процеси децентралізації, зростання ролі громад у розв'язанні локальних проблем, а також посилення вимог до соціальної ефективності управління, тема удосконалення таких інструментів набуває особливої ваги.

Метою роботи є вивчення теоретичних засад соціального розвитку територіальних громад і розробка практичних рекомендацій щодо удосконалення інструментів, які використовуються для підвищення соціального добробуту громадян.

Досягнення зазначеної мети обумовило необхідність вирішення таких завдань:

1. Розкрити теоретико-методологічні основи соціального розвитку громад.
2. Дослідити роль локальної ідентичності як інструмента соціального згуртування та розвитку територіальних громад.
3. Проаналізувати соціально-демографічний стан громади м. Дніпра.
4. Визначити наявні виклики та проблеми у сфері соціального розвитку.
5. Обґрунтувати рекомендації щодо вдосконалення механізмів соціального розвитку територіальних громад.

Об'єктом дослідження є суспільні відносини, що виникають в системі місцевого самоврядування.

Предметом дослідження є удосконалення інструментів соціального розвитку територіальних громад.

Вирішення визначених задач дослідження проводилося із застосуванням загальнонаукових і спеціальних методів дослідження: структурно-функціональний аналіз, порівняльний аналіз, аналіз нормативно-правових актів, соціологічний підхід, кейс-стаді, індукція і дедукція, метод узагальнення.

Практична цінність одержаних результатів (сфера використання результатів роботи): полягає у можливості використання результатів для підготовки та впровадження стратегій соціального розвитку в територіальних громадах, формування моделей участі, адаптації нових мешканців, зміцнення локальної ідентичності та ефективної соціальної інтеграції.

Структура роботи. Кваліфікаційна робота складається з вступу, трьох розділів, основних висновків, 3 таблиць, списку інформаційних джерел (68). Текстова частина викладена на 72 сторінках.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ОСНОВИ СОЦІАЛЬНОГО РОЗВИТКУ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД

1.1. Поняття, сутність та значення соціального розвитку у контексті місцевого самоврядування

У сучасних умовах розвитку публічного управління соціальний розвиток територіальних громад набуває комплексного і міждисциплінарного характеру. Йдеться не лише про надання соціальних послуг, а про створення сталого середовища, у якому забезпечується гідна якість життя, реалізація прав людини, підтримка соціальної інтеграції та розвиток людського потенціалу.

Терміном «розвиток» визначають рушійну силу будь якої-системи. В економічних, соціальних, технічних та інших системах знань існує понад декілька десятків його трактувань. Теоретичний аналіз цього терміну дозволяє виділити загальні межі, з якими погоджуються більшість авторів [5].

Розвиток розглядається як вищий тип позитивного необоротного руху досягнення вищої якості матерії, свідомості людини, структури системи, об'єктів, елементів, локальних процесів або їх сукупності, що несуть нову якість, кріплять життєдіяльність і протистоять руйнівним силам. Процес сталості розвитку є системою інтегрованих компонентів, їх взаємозв'язку й відносин, що відображають його основний зміст. Зміст цього широко використовуваного терміну застосовується щодо розвитку різних типів систем підприємств, організацій, окремих сфер та явищ, напрямів діяльності, сьогодні й у майбутньому. Термін «розвиток» в понятійному апараті категорій різних наук і пізнань уживається разом з багатьма іншими термінами – «стан», «зміна», «причина», «чинник», «наслідок», «результат» та ін. Його хід розглядається «в часі» й «за напрямками». Це дозволяє стверджувати, що кількість теоретичних визначень феномену «розвиток» значно випереджає практичні пропозиції

стосовно технології його «вбудовування» в заходи розвитку, передбачення його дії в практичних засобах діяльності й використання можливостей управління його впливом на очікувані результати [5].

В економічних дослідженнях цей термін вживається в таких поєднаннях: економічний розвиток, соціально-економічний розвиток, розвиток економіки України (або іншої країни), розвиток регіону, міста. Переважно під розвитком зазвичай, мається, на увазі будь-яка прогресивна зміна. Якщо в економіці відбувається якась кількісна зміна, то говорять про економічне зростання. У випадку якісної зміни мова може йти про структурні чи змістовні зміни або про придбання економічною системою нових характеристик [7].

Відповідно до положень Закону України «Про місцеве самоврядування» (ст. 27), однією з основних функцій місцевої влади є забезпечення соціального і культурного розвитку громади [2].

Водночас, як зауважує В. Ребкало, соціальний розвиток громади – це не лише технічна чи фінансова функція, а процес трансформації соціальної структури, свідомості, відносин і способу життя людей, що забезпечує їхній добробут і безпеку [5].

За визначенням Програми розвитку ООН (UNDP), соціальний розвиток – це процес розширення можливостей людей реалізовувати свій потенціал та жити повноцінним життям у суспільстві, яке базується на участі, рівності та справедливості [60]. У контексті місцевого самоврядування це означає, що органи влади на рівні громад мають не лише забезпечити базовий соціальний захист, а й створювати умови для залучення мешканців до процесів прийняття рішень, взаємодії, креативного розвитку.

Теоретичні підходи до соціального розвитку в контексті місцевого управління значною мірою базуються на концепції людського розвитку (human development), що була запропонована ООН у 1990-х роках [17]. Основна ідея полягає в тому, що розвиток повинен вимірюватися не лише ВВП чи інвестиціями, а передусім якістю життя, рівнем освіти, охорони здоров'я, безпеки, соціальної активності та участі громадян. Зокрема, А. Сен – лауреат Нобелівської премії в

галузі економіки – визначав розвиток як процес розширення реальних свобод людини, що включають доступ до політичних, економічних і соціальних інституцій [16].

У науковій літературі також виокремлюють декілька ключових аспектів соціального розвитку: демографічний, інституційний, культурний, комунікаційний, екологічний [11].

Демографічний аспект охоплює структуру, динаміку та просторовий розподіл населення громади. Він є критично важливим для планування соціальних послуг, освітньої інфраструктури, охорони здоров'я та житлової політики. Наприклад, старіння населення або масовий притік ВПО можуть різко змінити потреби у сфері зайнятості, медицини, догляду за людьми похилого віку. Демографічні дані також вказують на перспективи громади: чи вона має потенціал зростання, чи, навпаки, стикається з ризиками депопуляції.

Інституційний аспект стосується спроможності місцевих органів влади, ефективності системи прийняття рішень, якості управління та рівня участі громадян. Він включає наявність і доступність адміністративних послуг, прозорість бюджетного процесу, дієвість соціальних програм і механізмів зворотного зв'язку. Інституційна слабкість часто знижує довіру населення до влади, тоді як ефективні та відкриті інституції є основою соціального контракту на місцевому рівні.

Культурний аспект відображає цінності, ідентичність, традиції та символи, що формують у громади відчуття спільності. Культурна політика може бути інструментом соціальної згуртованості або ж, навпаки, фактором роз'єднання – залежно від того, наскільки вона інклюзивна, відкрито представляє різні групи населення та дозволяє новим мешканцям включатися у культурне життя. У контексті війни цей аспект особливо важливий: збереження та переосмислення ідентичності сприяє консолідації.

Комунікаційний аспект пов'язаний з якістю інформаційного обміну в громаді – як між владою і населенням, так і між різними соціальними групами. Важливо, щоб громадяни мали доступ до достовірної інформації про сервіси,

права, програми підтримки. Комунікація – це також мова публічного діалогу: наскільки у громади є майданчики для обговорень, зборів, зустрічей, і наскільки люди готові до взаємодії.

Екологічний аспект – часто недооцінений, але критичний у довгостроковій перспективі. Йдеться не лише про стан довкілля, а й про доступ до якісної води, чистого повітря, озеленення, енергоефективність житла. Екологічна політика громади – це також питання справедливості: вразливі групи (діти, літні люди, люди з хронічними хворобами) найгостріше реагують на погіршення екологічних умов.

Усі ці аспекти взаємопов'язані: демографічні зміни впливають на інституції, культурна політика – на соціальну згуртованість, комунікація – на довіру та залучення. Саме тому сучасне управління соціальним розвитком потребує системного, міждисциплінарного підходу, який враховує не лише матеріальні, а й символічні, поведінкові та ментальні чинники.

Соціальний розвиток є процесом, тісно пов'язаним із забезпеченням соціальної згуртованості. Це підтверджується дослідженнями Міжнародної організації праці (МОП) [34], де підкреслюється, що сталий соціальний розвиток можливий лише за умови довіри між членами громади, відкритої комунікації та спільної відповідальності за вирішення проблем.

Таким чином, соціальний розвиток у громаді можна розглядати як інтегративну категорію, що поєднує державну політику, локальні ініціативи та індивідуальну мотивацію до участі у спільному житті. Ключовим для цього процесу є створення сприятливого інституційного середовища. Відповідно до положень Європейської хартії місцевого самоврядування, децентралізація має супроводжуватись передачею не лише повноважень, але й ресурсів, інструментів та відповідальності, що дозволяє громадам формувати власні програми соціального розвитку, враховуючи місцеву специфіку та потреби. Таким чином, соціальний розвиток у контексті місцевого самоврядування – це не лише сукупність соціальних послуг чи програм допомоги, а цілісна система, спрямована

на розширення можливостей кожного мешканця, зміцнення соціальної тканини громади та створення умов для сталого, справедливого та гідного життя.

У науковій літературі особливої ваги набуває поняття соціального капіталу, глибоко досліджене американським політологом Робертом Патнемом (Putnam, 1993, 2000). У своїй класичній праці «Bowling Alone: The Collapse and Revival of American Community» він доводить, що соціальний капітал – це сукупність соціальних мереж, норм взаємної допомоги, довіри й кооперації, які забезпечують здатність спільно вирішувати суспільно важливі проблеми. За Патнемом, на відміну від фізичного чи людського капіталу, соціальний капітал не є індивідуальним ресурсом – він формується в просторі взаємодії, колективних практик, довіри та активної участі в житті громади [12].

Р. Патнем виокремлює два типи соціального капіталу:

- зв’язуючий (bonding) – який базується на сильних зв’язках у межах однорідних груп (родини, близьке оточення),
- перехресний (bridging) – що забезпечує взаємодію між різними соціальними групами, релігіями, етносами, поколіннями тощо.

Для територіальних громад, зокрема в Україні, важливим є саме поєднання обох типів: зв’язуючий капітал посилює згуртованість, а перехресний – забезпечує відкритість, інноваційність і соціальну мобільність.

У контексті соціального розвитку громади, наявність сильного соціального капіталу дозволяє:

- підвищити рівень участі мешканців у прийнятті рішень,
- зміцнити інституційну довіру до місцевої влади,
- розвивати волонтерські та кооперативні практики,
- швидко мобілізувати ресурси у кризових ситуаціях (війна, пандемія),
- знижувати рівень конфліктності та соціальної напруги.

Наприклад, досвід громад, які активно впроваджували бюджети участі, місцеві платформи для колективних рішень або підтримували локальні ініціативи (від освітніх до екологічних), показує, що це безпосередньо корелює з високим рівнем соціального капіталу [25].

Після 2022 року в Україні відбулося стрімке зростання інституцій солідарності – волонтерські штаби, громадські кухні, збори на дрони та машини для ЗСУ, мережі психологічної допомоги. Це свідчить, що соціальний капітал, навіть у кризовому середовищі, здатен не лише зберігатися, але й мобілізуватися у нових формах.

На практиці в Україні ці теоретичні підходи проявилися особливо гостро в умовах війни. Після 2022 року саме територіальні громади стали головними агентами соціального реагування: вони забезпечували прихисток ВПО, підтримку вразливих категорій, адаптацію в нових умовах. Чим вищий рівень соціального капіталу, тим швидше і ефективніше реагували громади на виклики – через мобілізацію волонтерів, активізацію молоді, неформальні партнерства з бізнесом і благодійними фондами.

Соціальний розвиток виявляється у підтримці публічних просторів, місць пам'яті, культурних подій, локального брендингу, які закладають основи для довгострокового згуртування громади. Таким чином, соціальний розвиток сьогодні – це не лише базова соціальна політика, а інтегрована система управління якістю життя, орієнтована на суб'єктність мешканців, довіру, ідентичність і сталу перспективу.

У реаліях сучасної України роль соціального капіталу значно підсилюється – слабкість соціального капіталу – зокрема, низька довіра до місцевих інституцій і слабкість горизонтальних взаємодій – заважає соціальному розвитку. Це означає, що соціальний розвиток – не лише результат, а й ціль: необхідно працювати з довірою, будувати мережі співпраці, підтримувати ініціативи громадян.

Отже, соціальний розвиток громад існує на стику права, соціальної практики та культурної ідентичності. Він стає фундаментом змін – тоді, коли громада перетворюється з об'єкта управління на активний суб'єкт змін. У цьому світлі роль інструментів – від просторів спільної пам'яті до соціальних платформ і брендингу – суттєво зростає, оскільки вони активізують ресурси капіталу (людського, культурного, символічного) та створюють синергію для розвитку.

1.2. Локальна ідентичність як інструмент соціального згуртування та розвитку територіальних громад

Ефективність соціального розвитку прямо залежить від сформованості місцевої ідентичності, згуртованості та емоційного зв'язку мешканців з територією. Територіальна ідентичність – це не лише відчуття «дому», а платформа, на якій будується готовність до взаємодії, самореалізації, спільної відповідальності. Саме ця форма зв'язку – афективна, символічна й практична – визначає ступінь залученості громадян до процесів розвитку, готовність до ініціатив, прийняття змін [1].

Локальна ідентичність відіграє ключову роль у зміцненні внутрішньої єдності громади, формуванні соціального капіталу та активної участі громадян в житті громади. У контексті місцевого самоврядування вона розглядається як сукупність почуттів, символів, цінностей і практик, через які індивід асоціює себе з певною територією, її історією, культурою, мовою та соціальним середовищем.

Провідний український соціолог Євген Головаха зазначає, що «локальна ідентичність є важливим стабілізаційним чинником в умовах соціальної турбулентності, оскільки формує стійку прив'язаність до місця проживання, що стимулює соціальну відповідальність та солідарність» [3].

Громади з вищим рівнем локальної ідентичності демонструють значно вищу участь у громадських слуханнях, місцевих виборах, волонтерських проєктах та ініціативах з благоустрою. Крім того, мешканці таких громад краще адаптуються до змін – економічних, політичних чи соціальних – оскільки мають внутрішній ресурс солідарності та довіри.

Я. Котенко виділяє кілька рівнів формування локальної ідентичності:

- фізичний (прив'язаність до простору, архітектури, пейзажів),
- соціальний (взаємини з сусідами, спільні події),
- символічний (міфи, герої, пам'ятні місця) та
- політичний (участь у прийнятті рішень, доступ до влади).

Важливо, що кожен із цих рівнів може бути точкою входу в політику зміцнення соціального розвитку. З огляду на це, стратегія розвитку громади повинна включати заходи з підтримки локальної ідентичності: збереження культурного середовища, розвиток публічних просторів, проведення спільних подій, підтримку локальних медіа та комунікаційних платформ. Це особливо актуально в період війни, коли переміщення, травма, невизначеність ставлять під загрозу цілісність локальних спільнот.

Отже, локальна ідентичність – це не абстрактне почуття, а цілком матеріальний ресурс, який має прямий вплив на ефективність соціальної політики, рівень згуртованості й життєстійкість громади.

Окрім структурного та правового аспекту, соціальний розвиток включає й ціннісний, тобто пов'язаний із культурною пам'яттю, спільними символами, історією громади. Тут важливо звернути увагу на концепції «sense of community», згідно з якими відчуття приналежності, взаємної підтримки та спільної відповідальності є основою згуртованої громади.

У сучасних дослідженнях локальної ідентичності дедалі більше уваги приділяється не лише її символічним, а й практичним аспектам, які виявляються у поведінці мешканців громади. Ключовим маркером зрілої локальної ідентичності є наявність у громадян спільного «почуття господарювання» – тобто готовності нести відповідальність за благоустрій, розвиток та збереження свого міського простору. Це не лише емоційна прив'язаність до місця проживання, але й інституційно-діяльна готовність впливати на прийняття рішень, брати участь у громадських слуханнях, обговореннях міських стратегій, волонтерських ініціативах.

Поведінкова ідентичність, на відміну від формальної належності до громади, є продуктом постійного залучення мешканця до локального життя – через участь, дії, ініціативи, щоденну взаємодію з простором і людьми.

У контексті Дніпровської громади це означає, що розвиток локальної ідентичності має включати не лише інформаційні кампанії чи символічне маркування міста, але й створення механізмів залучення мешканців до

управлінських процесів – партисипативного бюджетування, локальних хабів співучасті, міських опитувань, спільних екологічних та культурних ініціатив. Таким чином, ідентичність, на думку Суислової, – це не лише те, як людина себе ідентифікує, а й те, як вона діє у просторі громади. А отже, підтримка цього почуття господарювання стає важливою умовою сталого соціального розвитку.

У сучасних умовах воєнної агресії ця ідентичність набуває нових форм, зміцнюючи відчуття спільності, героїзму, готовності до самопожертви заради громади. Локальна ідентичність має і практичний вимір.

Як показують дослідження Т. Освальда, локальна ідентичність є не лише культурним або символічним конструктом, а й індикатором соціальної стійкості та ефективності локального врядування. В умовах соціальних криз або швидких змін – таких як урбанізація, конфлікти, демографічні трансформації – саме ті громади, що мають глибоке почуття локальної належності, демонструють більшу готовність до адаптації й солідарних дій. Освальд аналізує локальну ідентичність як ресурс соціального капіталу – тобто здатність громади діяти спільно заради досягнення загального блага.

Його дослідження у кількох міських районах Німеччини (зокрема Берліна, Лейпцига та Кельна) доводять, що мешканці, які ототожнюють себе з певним місцем, із більшою ймовірністю беруть участь у громадських слуханнях, голосуваннях на місцевому рівні, ініціативах із партисипативного бюджетування, волонтерстві й соціальних кампаніях. Більше того, у таких громадах фіксується нижчий рівень міжособистісного конфлікту та вищий рівень горизонтальної довіри. Це пояснюється тим, що самоідентифікація з місцем проживання створює емоційний зв'язок – людина починає сприймати місцеву громаду як частину свого «Я», отже, її добробут і безпека стають для нього невід'ємно важливими.

У такий спосіб формується мотивація до відповідального громадянства – коли люди не просто очікують послуг від влади, а самі виступають ініціаторами змін, учасниками діалогу та співтворцями простору. У дослідженні також підкреслюється, що саме під час криз – природних катастроф, економічних потрясінь або воєн – такі громади швидше кооперуються, демонструють

взаємопідтримку і здатність до самоорганізації. Локальна ідентичність тут виступає як «соціальний клей», що об'єднує людей навколо спільної мети, навіть попри розбіжності у поглядах, віці чи соціальному статусі.

Ці висновки є надзвичайно актуальними для України, де значна частина територіальних громад перебуває в стані трансформації та переживає серйозні виклики через війну, переміщення населення, знищення інфраструктури. У цьому контексті розвиток локальної ідентичності – це не те, що з першого погляду може здатися не тим чим взагалі треба займатись під час війни, а це справжня необхідність, що дозволяє забезпечити сталість громадського життя, активізувати участь мешканців і закласти основу для відбудови та розвитку.

Цікаві кейси щодо розвитку локальної ідентичності демонструє міжнародна практика. Наприклад, у місті Остін (США) було реалізовано брендингову кампанію «Keep Austin Weird», яка спонукала мешканців ідентифікувати себе через нестандартність, відкритість до творчості й підтримку місцевих ініціатив. Упродовж останніх десятиліть місто стало прикладом того, як культурний брендинг може перетворити урбаністичне середовище на потужний інструмент соціального згуртування.

Кампанія «Keep Austin Weird», започаткована у 2000-х роках, мала на меті не лише збереження культурної автентичності, але й активізацію локального бізнесу, просування незалежного мистецтва та захист простору для експериментів і самовираження. Гасло «Keep Austin Weird» швидко вийшло за межі маркетингової ініціативи й стало ідеологією місцевої спільноти, що об'єднала мешканців різного походження навколо ідеї відкритості, самобутності, поваги до інакшості.

Як зазначає урбаністка Шеррі Ву, цей феномен «створив почуття спільної відповідальності за підтримку незалежних магазинів, кафе, художніх просторів і культурних ініціатив, що стали неформальними центрами соціального капіталу». Цей приклад демонструє, що локальна ідентичність може розвиватися не лише через традиційні наративи (історію, мову, культуру), але й завдяки підтримці

нових міських практик – креативної економіки, фестивального руху, соціального підприємництва.

Локальна ідентичність реалізується через простір, де «бути іншим» означає бути частиною цілого – це, по суті, інклюзивна модель урбаністичної ідентичності. З точки зору політики місцевого самоврядування, така модель дала конкретні результати: зросла кількість громадських ініціатив, сформувалась активна молодіжна субкультура, зміцнилась довіра до місцевих інститутів. Влада Остіну, натомість, підтримувала не лише культурні події, а й адаптувала регуляторне середовище – наприклад, спростила реєстрацію малих бізнесів, запровадила гранти для незалежних артистів, створила муніципальну платформу для комунікації між громадськими ініціативами. У підсумку кейс Остіну доводить, що стратегічно вибудована локальна ідентичність може бути не лише культурним, але й соціально-економічним ресурсом розвитку громади. Для українських територіальних громад цей досвід є цінним з точки зору формування відкритої, інклюзивної та водночас самобутньої моделі соціального згуртування.

У Гельсінкі (Фінляндія) міська влада підтримує цифрові платформи для збереження пам'яті про мікрорайони та сімейні історії, що формує міжпоколінневий зв'язок і стабілізує локальну спільноту. В Україні схожі підходи застосовуються у Львові, де функціонують програми підтримки локального мистецтва та культурної спадщини. У Дніпрі з 2022 року активно розвивається волонтерський рух, пов'язаний із захистом міста, допомогою ВПО, збереженням пам'яті про загиблих – усе це формує новий шар локальної ідентичності, що базується на солідарності, співчутті та прагненні зберегти рідне місто.

У міждисциплінарному полі наукових досліджень локальна ідентичність розглядається як складне соціокультурне утворення, що формується у взаємодії просторових, історичних, символічних і політичних чинників. На думку П'єра Бурдьє, ідентичність не є сталою категорією, а радше динамічним конструктом, що «відтворюється щодня через практики взаємодії у просторі» [Bourdieu, 1990].

Такий підхід підкреслює, що соціальні структури, звички, символи та норми, які існують у певному просторі, мають здатність не лише формувати, але

й змінювати локальну ідентичність. Урбаністи вбачають у локальній ідентичності не лише культурну, але й функціональну категорію. Наприклад, Кевін Лінч у своїй концепції «образу міста» [4] підкреслював, що здатність людей орієнтуватися у просторі, відчувати себе «вдома» пов'язана з ідентифікацією себе у межах знайомого середовища – вулиць, архітектурних об'єктів, ландшафтів.

Тобто міський простір не лише обслуговує потреби, а й формує відчуття спільності. Якщо місто або громада здатні забезпечити такий простір – відкритий, безпечний, наповнений сенсами – це безпосередньо сприяє розвитку локальної ідентичності. Психологічна перспектива також додає глибини. Концепція «територіальної прив'язаності» [60] пояснює, що глибокий зв'язок людини з місцем включає три компоненти: індивідуальну прив'язаність, соціальні взаємини та когнітивне сприйняття простору. Це означає, що підтримка таких аспектів через громадські ініціативи, культурні події, відкрите обговорення проблем – критично важлива для емоційної безпеки та мотивації громадян брати участь у житті громади.

Громадські події – такі як відкриття меморіалів, поетичні вечори пам'яті, благодійні концерти – стали точками збирання спільноти довкола єдиного наративу: збереження міста як простору цінностей, історії та свободи. Таке переплетення волонтерської дії, меморіального простору й емоційної солідарності створює новий пласт ідентичності, який уже не обмежується лише етнокультурними чи історичними маркерами. Він формується в режимі «тут і зараз» – через взаємну допомогу, колективну відповідальність і прагнення зберегти місто як безпечний і людяний простір. Цей пласт, хоч і виник унаслідок травматичного досвіду, несе великий потенціал для поствоєнної трансформації місцевих громад, для оновлення довіри між мешканцями та розбудови сталих горизонтальних зв'язків.

Особливої актуальності набуває розвиток ідентичності у процесі відновлення постконфліктного середовища. В умовах війни та примусової міграції посилюється потреба у включенні внутрішньо переміщених осіб у

локальні спільноти, де ключовими стають механізми відкритого діалогу, культурного обміну, участі у спільних ініціативах.

За даними ODI / British Red Cross (2024) [61], найбільш ефективними є ті громади, де політика інтеграції поєднується з формуванням єдиного нарративу про місто, його минуле та майбутнє. Крім того, локальна ідентичність активно підтримується візуально-культурними засобами: муралами, брендуванням громадського простору, героїзацією місцевих історій, святкуванням пам'ятних дат. У місті Дніпро приклади таких практик включають патріотичні мурали, оновлення простору біля історичних об'єктів, проекти з історичної реконструкції. Ці елементи не лише прикрашають середовище, а й зміцнюють відчуття «свого місця», викликаючи емоційне прив'язування до громади.

Згідно з дослідженням Київського міжнародного інституту соціології (КМІС, 2022), після початку повномасштабної війни понад 70% громадян відчули зростання своєї прив'язаності до місцевої громади, а понад 50% – активніше долучилися до волонтерських та соціальних ініціатив.

Як свідчать результати соціологічних опитувань, молодь відіграє важливу роль у формуванні нової локальної ідентичності, беручи активну участь у волонтерських ініціативах, культурних проєктах та місцевому самоврядуванні (див. Додаток А). [45]

Хоча КМІС не надає деталізованих регіональних таблиць за цими показниками, їхній загальний висновок підтверджується результатами дослідження програми UNDP–SeeD 2023. Зокрема, у звіті «Social Cohesion in Ukraine: Part II» спостерігається зростання показника «Community Cooperation» з 2021 до 2023 року у більшості регіонів України. У Дніпропетровській області цей показник зріс із 5.1 до 6.0 балів із 10 можливих, що свідчить про посилення горизонтальної довіри, готовності до співпраці та зміцнення соціальної згуртованості. Такі цифри можуть бути візуалізовані у вигляді таблиці, яка демонструє динаміку міжрегіонального зростання соціальної активності у громадах України.

Таблиця 1.1

Зміна індексу горизонтальної співпраці у регіонах України за період 2021–2023 років за даними звіту UNDP–SeeD [47]

Регіон	Індекс 2021	Індекс 2023	Зміна
м. Київ / Київська обл.	5.8	6.0	+0.2
Львівська обл.	5.0	5.5	+0.5
Харківська обл.	4.8	5.2	+0.4
Одеська обл.	5.2	5.4	+0.2
Дніпропетровська обл.	5.1	5.3	+0.2
Запорізька обл.	4.4	5.0	+0.6
Херсонська обл.	4.6	5.1	+0.5
Чернігівська обл.	5.0	5.3	+0.3

Зазначені дані також дають підстави для формування практичних рекомендацій у рамках локальної політики. Зокрема, інструменти посилення локальної ідентичності можуть включати створення програм культурної інтеграції, підтримку спільних громадських ініціатив, розвиток символічного простору (місця пам'яті, героїчні наративи, міські свята), освітні курси з історії місцевості, що особливо актуально для молоді та ВПО.

Також варто стимулювати місцеву пресу та цифрові платформи, які поширюють позитивні історії успіху громади, адже вони формують мікронаративи, які поступово складаються в широку ідентичність. Варто також зазначити, що розвиток локальної ідентичності вимагає балансу між інклюзивністю та збереженням автентичності. Це особливо актуально у громадах, де проживає значна кількість переселенців або представників різних етнокультурних груп. Вдалим прикладом є міста, які створили, так звані, простори дружби для міжкультурного діалогу: культурні центри, відкриті фестивалі, навчальні програми для інтеграції. Такі ініціативи не лише знижують соціальну напругу, а й сприяють творенню спільного ідентифікаційного поля.

У постіндустріальному суспільстві локальна ідентичність дедалі частіше набуває символічного характеру – через брендинг міст, створення нових наративів, впровадження стратегій «міського маркетингу». Саме тому багато громад запроваджують візуальні символи (логотипи, гасла, мурали), які репрезентують цінності спільноти. В Україні це особливо помітно після 2014 року, коли громади почали активно відмовлятися від радянської топоніміки на користь локальних історій та героїв. У цьому контексті, інвестиції в локальну ідентичність мають стратегічне значення: вони зміцнюють довіру, сприяють згуртуванню, підтримують стійкість у кризових ситуаціях і сприяють інтеграції нових членів громади. Зокрема, платформи діалогу, відкриті простори для творчості, громадські ради, музеї локальної історії – все це може і має розглядатися не як допоміжна сфера, а як ядро стратегії сталого соціального розвитку.

Таким чином, локальна ідентичність виступає не лише як емоційне чи символічне явище, а як конкретний інструмент соціального згуртування, розвитку громадської активності та зміцнення спроможності громад. Її підтримка та розвиток є стратегічно важливими для стабільного майбутнього кожної громади в умовах внутрішніх і зовнішніх викликів.

РОЗДІЛ 2

АНАЛІЗ СТАНУ СОЦІАЛЬНОГО РОЗВИТКУ ТА ЙОГО ІНСТРУМЕНТІВ У ТЕРОТИРІАЛЬНІЙ ГРОМАДІ

2.1. Аналіз соціально-демографічних показників громади

Соціально-демографічна структура громади є одним із головних чинників, що визначає пріоритети соціальної політики та формує потенціал сталого розвитку. Вона охоплює показники чисельності населення, його вікової, гендерної та етнічної структури, рівня міграції, зайнятості, освіти та здоров'я. Особливу аналітичну цінність становлять динамічні зміни цих показників у відповідь на кризові події – такі як пандемія, військові дії, економічні потрясіння. Саме в умовах нестабільності соціально-демографічна структура виявляє приховані вразливості або, навпаки, потенціали згуртованості та відновлення громади.

Комплексний аналіз цих параметрів дозволяє виявити актуальні потреби різних соціальних груп, а також визначити, які категорії населення потребують найбільшої підтримки чи залучення до процесів розвитку. Для цілей цього дослідження об'єктом аналізу виступає Дніпровська міська громада – одна з найбільших в Україні, яка виконує не лише адміністративну, але й гуманітарну, економічну та логістичну функції у центральному регіоні країни.

Станом на 2021 рік чисельність наявного населення міста Дніпра, згідно з оцінками Головного управління статистики у Дніпропетровській області, становила приблизно 968 тисяч осіб. Однак через військові дії та внутрішню міграцію після початку повномасштабного вторгнення в 2022 році, структура населення громади суттєво змінилася. За даними Дніпровської міської ради та звітів ООН, у місто прибули понад 200 тисяч внутрішньо переміщених осіб (ВПО), що вплинуло як на навантаження на соціальні послуги, так і на формування нових інтеграційних викликів.

У віковій структурі населення громади спостерігається тенденція до старіння: понад 20% жителів – особи віком 60+. Це створює додатковий тиск на

систему охорони здоров'я, соціального захисту та вимагає розробки цільових програм підтримки осіб похилого віку. Водночас зростає кількість молодих родин із дітьми, зокрема серед ВПО, що потребує інвестицій у дошкільну освіту, шкільну інфраструктуру, житлові програми.

Гендерна структура громади залишається традиційною: жінки складають близько 54% населення. У контексті війни саме жінки найчастіше виконують роль первинних доглядачів, координують волонтерські ініціативи, працюють у сферах охорони здоров'я та освіти. Це підкреслює необхідність гендерно чутливого підходу до формування політик соціального розвитку.

Етнічний склад населення Дніпра переважно однорідний – українці складають понад 85% (за переписом 2001 року), однак місто зберігає мультикультурний характер. Після 2022 року відзначається зростання числа нових мешканців із прифронтових регіонів, що потребує розвитку програм культурної інтеграції та діалогу. За оцінками аналітичних центрів, зокрема Інституту демографії та соціальних досліджень НАН України, з початку повномасштабного вторгнення в 2022 році до Дніпра перемістилися десятки тисяч осіб із Донецької, Луганської, Харківської, Запорізької областей – з регіонів, де зберігалася етнокультурне розмаїття. Це посилює мультикультурний характер міста, актуалізувало потребу в програмах інтеркультурної інтеграції, підтримці міжрегіонального діалогу, а також у розвитку інституцій, що можуть забезпечити безпеку культурного самовираження для нових мешканців.

Окремої уваги заслуговує рівень зайнятості. У довоєнний період основою економіки міста була промисловість, ІТ-сектор, освіта, транспорт і логістика. Зокрема, Дніпро входив до числа п'яти найбільших промислових центрів України, забезпечуючи близько 8% загального обсягу промислового виробництва країни Державна служба статистики України [14]. ІТ-сфера демонструвала стабільне зростання, а транспортна інфраструктура забезпечувала логістику між сходом і центром України. З початку війни значна частина промислового виробництва зупинилася або перейшла в режим підтримки оборонних потреб.

За даними USAID Economic Resilience Activity (2023) [62], частка самозайнятих у місті зросла на 12%, особливо в секторах доставки, ремонту, соціальних послуг і мікропідприємництва. Одночасно відзначається розширення сфери волонтерства, що, згідно з дослідженням Cedos [11], стало формою неформальної зайнятості для тисяч містян – особливо серед молоді та жінок. Такі трансформації свідчать про зміну традиційної структури праці та необхідність розвитку нових інструментів підтримки мікробізнесу, самозайнятості, адаптивного податкового середовища та системи перекваліфікації. Розробка локальних програм підтримки підприємництва, грантових ініціатив і цифрових навчальних платформ має стати пріоритетом соціально-економічної політики громади у посткризовий період.

Крім зазначених аспектів, важливим фактором є освітній рівень населення. За даними Держстату, близько 23% жителів Дніпра мають вищу освіту, ще понад 40% – повну середню або професійно-технічну. В умовах війни та вимушеної міграції освітній профіль громади зазнав змін: значна частина студентської молоді виїхала або перейшла на дистанційне навчання, а серед ВПО є попит на неформальну освіту й перекваліфікацію. Це відкриває нові виклики для освітньої системи громади.

Також суттєвими є міграційні процеси. Зростання кількості ВПО створює навантаження на житловий фонд, медичну інфраструктуру, школи та дитсадки. Крім того, інтеграція нових мешканців вимагає розвитку інклюзивної політики, міжрегіонального діалогу та оновлення міської ідентичності, яка має залишатися відкритою й об'єднавчою.

Ще одним важливим виміром є соціальна мобільність і рівень нерівності. Економічна нестабільність, втрата роботи, зростання вартості життя по-різному впливають на соціальні групи. Найбільш вразливими залишаються пенсіонери, багатодітні родини, люди з інвалідністю та молодь. Це підкреслює потребу в таргетованих інструментах підтримки та гнучкій соціальній політиці. Варто також враховувати стан інфраструктури підтримки вразливих груп. У місті функціонують територіальні центри соціального обслуговування, гуманітарні

хаби, мобільні пункти допомоги. Однак із початком війни їхня спроможність обмежена. Потрібне масштабування послуг, цифровізація реєстрів потреб та підвищення професійної підготовки персоналу.

Важливу роль відіграє культурна ідентичність громади. Вона виступає не лише символічним маркером спільності, а й реальним чинником соціальної інтеграції. Через культурні коди, символи, звички, традиції та спільні наративи формуються відчуття приналежності до конкретної території, а також мотивація до взаємодії та відповідальності. У містах, які зазнали соціально-демографічних змін, як-от Дніпро, особливо важливо підтримувати відкриту модель локальної ідентичності, що дозволяє новим мешканцям – зокрема внутрішньо переміщеним особам – стати активною частиною громади. Культурні центри, муніципальні бібліотеки, арт-простори, музеї, урбаністичні події, фестивалі та навіть тимчасові ініціативи у публічних просторах виконують роль «тканини зв'язку» між різними групами населення. Вони сприяють зменшенню соціальної напруги, руйнуванню стереотипів, формуванню міжкультурного діалогу. Наприклад, у Дніпрі проведення заходів на базі Музею АТО або в рамках платформи «Культурна столиця» стало прикладом того, як культура може бути інструментом не лише пам'яті, а й солідарності.

Отже, культурна політика в межах громади повинна бути інтегрована в ширший соціальний розвиток. Вона має передбачати підтримку локальних ініціатив, інклюзивність, участь молоді та створення можливостей для репрезентації різноманітних груп населення. Таким чином, культура не є лише «сферою дозвілля», а стратегічним ресурсом консолідації, зміцнення соціального капіталу та побудови майбутнього громади. Таким чином, соціально-демографічний портрет Дніпровської громади відображає як традиційні виклики урбанізованих територій (старіння, нерівномірність зайнятості, навантаження на інфраструктуру), так і специфіку кризового періоду, що вимагає гнучких, інклюзивних та адаптивних інструментів соціального розвитку

2.2. Визначення проблем та викликів у сфері соціального розвитку громади

З початку повномасштабного вторгнення у 2022 році Дніпровська громада стала однією з ключових точок розміщення внутрішньо переміщених осіб (ВПО), прийнявши понад 200 тисяч людей з постраждалих регіонів сходу та півдня України. Такий масштабний приплив нових мешканців створив безпрецедентне навантаження на інфраструктуру міста, водночас актуалізувавши питання інтеграції ВПО у соціальну, економічну та культурну тканину громади.

З початку повномасштабного вторгнення Російської Федерації в Україну у лютому 2022 року місто Дніпро стало одним із ключових центрів гуманітарної, оборонної та логістичної підтримки. Водночас розгортання широкого волонтерського руху у місті сприяло появі нових форм соціальної взаємодії, які не лише забезпечують допомогу вразливим групам, а й активно формують і поглиблюють локальну ідентичність його мешканців.

Згідно з аналітичними матеріалами платформи «Соціальна дія під час війни» (2023), Дніпро посідає одне з провідних місць в Україні за кількістю зареєстрованих громадських ініціатив, волонтерських штабів і локальних фондів, які були створені або активізувались після початку війни. Ці ініціативи охоплюють не лише гуманітарну допомогу внутрішньо переміщеним особам (ВПО), а й підтримку військових, психологічну адаптацію, культурні заходи, меморіальні акції. Саме ці форми участі створюють нові контексти локальної ідентичності, у яких мешканці починають сприймати себе не лише як жителів певної території, а як активних учасників його захисту, відновлення, опіки. Соціальна психологія вказує, що така форма спільної дії, спрямованої на подолання кризи, створює так звану «ідентичність опору» – солідарну, мобілізовану, засновану на цінностях підтримки, турботи та відданості.

Крім того, нова ідентичність формується і через культурні практики: у Дніпрі було створено десятки меморіальних стендів, патріотичних муралів, встановлено нові символічні назви вулиць, присвячені героїзму ЗСУ та місцевих захисників.

Однак переважна більшість реалізованих заходів на рівні міста та держави мали короткостроковий або гуманітарний характер – забезпечення базових потреб (житло, їжа, медична допомога), одноразові виплати, тимчасове працевлаштування. Як свідчать дослідження UNHCR (2023) та Ukrainian Humanitarian Fund, лише 22% громад в Україні мають локальні стратегії довгострокової інтеграції ВПО. У випадку Дніпра ситуація ускладнюється ще й тим, що багато ВПО залишаються у місті на тривалий період або приймають рішення про остаточне переселення. Це ставить перед громадою завдання не просто реагування на кризу, а розробки інклюзивної політики інтеграції. Наразі ж відсутність єдиної платформи обліку, відсутність механізмів врахування інтересів ВПО у плануванні міських політик, недостатня участь ВПО в громадському житті посилюють соціальну ізоляцію та ризик сегрегації.

Розвиток соціальної сфери в Дніпровській громаді ускладнюється не лише зовнішніми викликами війни, а й низкою внутрішніх, системних проблем, які накопичувалися роками та загострилися в умовах кризи. Передусім, відсутність сталого механізму прогнозування соціальних потреб призводить до несвоєчасного та неадекватного реагування на запити мешканців. Планування часто здійснюється реактивно – внаслідок уже наявних проблем, а не на основі превентивного аналізу демографічних, економічних чи міграційних тенденцій. Наприклад, брак даних про потенційний приплив ВПО до початку активних бойових дій не дозволив вчасно підготувати інфраструктуру (житлову, освітню, медичну) для масштабного розміщення нових мешканців.

Дефіцит кваліфікованих кадрів у соціальній сфері ще більше ускладнює ситуацію. Значна частина працівників соціальних служб або виїхала, або вигорала через підвищене навантаження. При цьому система підготовки та перепідготовки кадрів не встигає за новими потребами: не вистачає спеціалістів із психосоціальної підтримки, кризових консультантів, фасилітаторів громадських процесів. Також залишається невирішеною проблема низької оплати праці в соціальній сфері, що демотивує фахівців і призводить до плинності кадрів. Недостатнє фінансування соціальних програм проявляється у скороченні або

згортанні низки ініціатив, особливо тих, що стосуються довгострокового розвитку – наприклад, програм реінтеграції ВПО, неформальної освіти для дорослих, підтримки молодіжних ініціатив.

У бюджеті громади, зазвичай, домінують витрати на критичну інфраструктуру, тоді як «м'які» сфери, пов'язані із розвитком соціального капіталу, залишаються другорядними. Розрив між владою та громадянським суспільством також значною мірою знижує ефективність соціальної політики. Незважаючи на активність волонтерських рухів, громадських організацій і неформальних спільнот, механізми включення їх у процес прийняття рішень залишаються слабкими.

Громадські консультації, як правило, носять формальний характер або проводяться із запізненням, а багато ініціатив не отримують належного зворотного зв'язку чи інституційної підтримки. Це призводить до фрагментарності соціальних програм і втрачених можливостей для синергії між державними та недержавними суб'єктами.

Особливо гостро постає проблема цифрової трансформації. Відсутність єдиної інформаційної системи, що об'єднує дані про потреби мешканців, отримувачів соціальної допомоги, динаміку послуг – ускладнює прийняття обґрунтованих рішень. Наприклад, у багатьох випадках одна й та сама особа отримує допомогу одночасно від декількох структур, або навпаки – випадає з поля зору через брак оновленої інформації. Запровадження автоматизованих реєстрів, цифрових кейс-менеджментів, мобільних застосунків для комунікації з мешканцями є нагальною потребою в умовах мобільності та високого навантаження на систему.

Окремо слід зосередити увагу на проблемі дезінтеграції соціальних служб, яка залишається критичною для багатьох територіальних громад України, включно з Дніпровською. Під час кризових ситуацій, таких як війна, гостро проявляються структурні недоліки координації між різними інституціями соціальної підтримки. Як показують результати дослідження Центру соціальних досліджень при Національній академії державного управління (НАДУ, 2023),

понад 40% територіальних громад в Україні повідомили про дублювання функцій між органами соціального захисту, службами зайнятості, гуманітарними штабами, а іноді й громадськими ініціативами. Такий паралелізм призводить до неефективного розподілу ресурсів, хаотичної комунікації, а іноді – до ситуацій, коли одна соціальна група отримує надмірну підтримку, а інша – залишається поза увагою. В умовах обмежених бюджетних і кадрових можливостей це створює не лише адміністративне навантаження, а й соціальну несправедливість. Особливо це помітно в роботі з внутрішньо переміщеними особами, де часто відсутній єдиний облік потреб, повторюються опитування, паралельно функціонують окремі платформи донорських та державних ініціатив.

Проблема також поглиблюється відсутністю інтегрованої цифрової інфраструктури. Кожна з установ використовує власні бази даних, у різних форматах, часто без можливості обміну інформацією. Через це процес виявлення, обліку та підтримки соціально вразливих груп уповільнюється або викривлюється. Наприклад, у Дніпрі не існує єдиної «карти соціальних послуг», яка б дозволяла мешканцям та соціальним працівникам бачити весь спектр доступної допомоги в реальному часі. Окремо слід згадати проблему дезінтеграції соціальних служб. Як показують результати дослідження Центру соціальних досліджень при НАДУ (2023), понад 40% територіальних громад України зіштовхуються з дублюванням функцій між органами соціального захисту, службами зайнятості, гуманітарними штабами, громадськими ініціативами.

Це призводить до неефективного використання ресурсів, інформаційної розрізненості, втрати цілісності обслуговування. У відповідь на ці виклики необхідно впроваджувати інтегровані моделі – зокрема формат «єдиного вікна», яке б об'єднувало усі види соціальних послуг.

Також одна з важливих, хоча менш видимих проблем, яка істотно ускладнює реалізацію соціальної політики в територіальних громадах, – це цифрова нерівність. Її прояви охоплюють не лише технічну відсутність доступу до мережі Інтернет, а й нерівність у цифрових навичках, низький рівень цифрової грамотності, складність у використанні онлайн-сервісів та нерівний доступ до

електронних адміністративних послуг. Особливої актуальності ця проблема набула у післявоєнний період, коли значна частина соціальної взаємодії, комунікацій та обслуговування перейшла у цифровий формат.

Згідно з дослідженням USAID (2022), понад 30% осіб віком 60+ в Україні не користуються смартфонами чи комп'ютерами, а отже – не мають доступу до базових цифрових сервісів, зокрема адміністративних, медичних, освітніх. У Дніпрі ця проблема особливо стосується внутрішньо переміщених осіб, пенсіонерів, осіб з інвалідністю та малозабезпечених верств населення, які часто не мають ні технічної, ні освітньої спроможності для роботи з електронними платформами. Як наслідок, виникає розрив у доступі до державних програм, оформлення допомоги, реєстрації на прийом до лікаря чи участі в ініціативах місцевого самоврядування (електронні петиції, громадські обговорення тощо). Більше того, цифрова нерівність впливає на здатність мешканців реалізовувати свої соціальні права. У ситуації, коли ключові сервіси (реєстрація в ЦНАПах, субсидії, податки, медичні довідки, освіта) перенесені в онлайн, певні категорії громадян фактично опиняються в інформаційній ізоляції, що посилює їхню соціальну вразливість.

Таким чином, цифрова нерівність – це не лише технологічна проблема, а глибокий соціальний виклик, який безпосередньо впливає на інклюзивність соціального розвитку громади, її згуртованість, прозорість та здатність до участі в демократичному управлінні. Її подолання має стати одним із стратегічних напрямів політики місцевого самоврядування в умовах відновлення країни.

Одним із найбільш системних викликів для соціального розвитку в територіальних громадах України є інституційна слабкість органів соціального захисту. Йдеться не лише про брак ресурсів чи кадрів, а про структурну нездатність установ ефективно реагувати на нові виклики, адаптуватися до змін і координувати взаємодію з іншими секторами. Згідно з дослідженням Центру соціальних досліджень при НАДУ (2023), понад 40% територіальних громад зіштовхуються з дублюванням функцій між управліннями соціального захисту, службами зайнятості, гуманітарними штабами та медичними структурами. Це

призводить до розпорошення ресурсів, перевантаження працівників, а також – до втрати довіри громадян до системи. В умовах надзвичайної ситуації, як-от війна або криза ВПО, ця слабкість проявляється ще гостріше.

Наприклад, відсутність єдиної бази даних заявників на соціальну допомогу або інтегрованої інформаційної системи ускладнює ідентифікацію потреб і створює ситуацію, коли одні мешканці отримують підтримку кілька разів, а інші – залишаються без допомоги, як це вже згадувалось раніше.

Також проблема полягає у бюрократичному перевантаженні: багато процедур оформлення соціальних пілг, субсидій чи допомоги вимагають збору паперових довідок, фізичних візитів до установ, подання заяв за визначеним графіком. Це особливо ускладнює доступ до послуг для осіб з інвалідністю, самотніх літніх людей, ВПО або тих, хто проживає у віддалених районах громади.

Ключовими факторами інституційної слабкості є:

- брак міжвідомчої координації;
- низький рівень цифровізації внутрішніх процесів;
- кадровий дефіцит і високе професійне вигорання працівників соцсфери;
- недостатнє залучення громадських організацій до надання допомоги.

Отже, подолання інституційної слабкості є не технічним, а й стратегічним викликом, адже від ефективності соціальних установ залежить якість життя мешканців, рівень довіри до влади та спроможність громади до соціального відновлення.

Наступним пунктом є психологічна стабільність, яка є критично важливим елементом соціального благополуччя, особливо в умовах затяжної війни та постійних стресових факторів, які переживає українське суспільство з 2022 року. У територіальних громадах, зокрема у Дніпровській, спостерігається зростання запитів на психологічну допомогу, що сигналізує про глибокі зміни у соціальному стані населення.

Згідно з дослідженням аналітичного центру Cedos (2023), рівень звернень за психологічною підтримкою зріс утричі у порівнянні з довоєнним періодом.

Особливо гостро ця потреба проявляється серед внутрішньо переміщених осіб, жінок із дітьми, людей, які пережили втрату житла або близьких, а також серед ветеранів і військових. Водночас лише 15% громад в Україні мають постійно діючі структури психосоціальної підтримки, як-от кризові кімнати, мобільні команди психологів, або центри реабілітації.

У Дніпрі ситуація ускладнюється великим впливом ВПО, а також статусом міста як тилової гуманітарної платформи, де відбувається перетин багатьох кризових траєкторій. Місцеві гуманітарні хаби, як-от «Восток-SOS», «Карітас-Дніпро» або центри при університетах, частково беруть на себе цю функцію, однак потреба значно перевищує наявні ресурси.

Психологічна нестабільність проявляється не лише у формі клінічних розладів, а й через хронічну тривожність, втому, соціальну апатію, зниження громадянської активності. Це, своєю чергою, впливає на згуртованість громади, довіру до інституцій, ефективність реалізації програм розвитку. Актуальність психосоціальної підтримки у громадах, зокрема в умовах повномасштабної війни, підкреслюється як національними, так і міжнародними дослідженнями.

Згідно з даними Програми розвитку ООН (UNDP, 2023), близько 30% загального населення України демонструє симптоми тривоги, посттравматичного стресового розладу (PTSD), хронічного емоційного виснаження та стресових реакцій. Окремо зазначається, що 3–4 мільйони осіб потребують медичної або фармацевтичної допомоги у сфері психічного здоров'я.

Ці показники наочно представлені в табл. 2.1, що демонструє масштаб проблеми, з якою стикаються громади. З огляду на обмеженість ресурсів та фрагментованість системи надання послуг, такі дані вказують на необхідність впровадження цілісної політики з розвитку мережі психосоціальної допомоги. Особливо це стосується міст, які прийняли значну кількість внутрішньо переміщених осіб, як-от Дніпро.

Таким чином, психічне здоров'я слід розглядати не як допоміжний елемент, а як структурну складову соціального розвитку громади. Потреба у системному

підході до психосоціальної підтримки має бути врахована в місцевих стратегіях, зокрема через мобільні команди, партнерство з НУО та інтеграцію цифрових сервісів.

Таблиця 2.1

Оцінка потреби у психосоціальній підтримці" (UNDP, 2023) [55]

Категорія населення	Відсоток/ кількість	Коментар
Загальне населення України	~30%	Має симптоми тривоги, стресу, PTSD
Особи, які потребують медичної допомоги	3–4 млн	Потребують фармацевтичної підтримки

Крім того, інтеграція має важливий культурний вимір. Переселенці часто зберігають регіональні ідентичності, традиції, мову, що може викликати непорозуміння або конфлікти в приймаючих громадах. У дослідженні Ради Європи (2023) підкреслюється, що після 2022 року територіальні громади в Україні зіткнулися не лише з викликами гуманітарного реагування, а й з глибокими соціокультурними трансформаціями.

Одним із ключових висновків звіту стало те, що інтеграція внутрішньо переміщених осіб вимагає не лише матеріальної підтримки, а передусім – включення у локальні ідентичності та спільноти. Інакше, як зазначають автори, зростає ризик формування паралельних соціальних світів – локальних жителів і «тимчасових» переселенців, між якими не виникає довіри та взаємодії. У дослідженні підкреслюється важливість міжрегіонального діалогу, інтеграційних культурних програм, а також – простору для представлення і включення «нових» громадян до локальної ідентичності.

Одна з найменш формалізованих, проте стратегічно важливих проблем у соціальному розвитку територіальних громад – це дефіцит довіри та взаємодії між органами місцевого самоврядування та мешканцями, а низький рівень довіри до місцевої влади продовжує залишатися одним із системних бар'єрів для соціальної консолідації (див. Додаток Б).

Попри формальне існування інструментів громадської участі – таких як громадські слухання, бюджети участі, електронні петиції – практичне залучення населення до прийняття рішень у багатьох громадах, включно з Дніпром, залишається фрагментарним та епізодичним. Згідно з опитуванням Програми «DOBRE» (2022), лише 14% мешканців українських громад регулярно беруть участь у засіданнях рад або громадських обговореннях.

У Дніпрі, за даними Центру досліджень регіонального розвитку, понад 40% опитаних заявили, що не розуміють, як впливати на рішення місцевої влади, а більше половини не знають про існування інструментів публічної участі. Це свідчить про інституційний розрив, що обмежує потенціал соціальної мобілізації, знижує ефективність політики і посилює недовіру до влади. У кризових умовах – таких як війна чи економічна нестабільність – цей розрив може призводити до дезорганізації, протестних настроїв або пасивності населення.

Важливим фактором є також відсутність прозорої комунікації з боку влади: не всі рішення пояснюються громадськості, не всі зміни у сфері соціального захисту чи бюджету супроводжуються доступною інформацією. У публічному просторі міста домінують адміністративні повідомлення, тоді як діалогові платформи або відкриті обговорення часто мають формальний характер. Цифрові інструменти, які могли б стати каналом зворотного зв'язку, у багатьох випадках залишаються нефункціональними або технічно обмеженими. Так, портал відкритих даних Дніпровської міської ради не завжди оновлюється, а платформи громадських ініціатив часто є непридатними для повноцінної участі. Окремо варто зазначити, що найбільш відчутний цей розрив є для вразливих груп населення: людей з інвалідністю, ВПО, пенсіонерів, молоді з передмість. Вони часто не мають ані технічної, ані інформаційної можливості для участі у процесах прийняття рішень, а їхні потреби залишаються неврахованими.

Таким чином, інституційний розрив між громадянами та владою в Дніпровській громаді є одним із ключових бар'єрів для сталого соціального розвитку, що посилюється в умовах воєнного часу. Його подолання

потребуватиме нових підходів, інклюзивних механізмів участі та відновлення культури діалогу – це стане предметом наступного розділу роботи.

Ще однією з ключових проблем, яка суттєво впливає на здатність територіальних громад реалізовувати ефективну соціальну політику, є дисбаланс у розподілі ресурсів. Це явище проявляється як на міжмуніципальному рівні – між громадами різного розміру та функціонального статусу, так і всередині окремих громад, включаючи Дніпровську.

У макроперспективі, за даними Центру економічного відновлення (2023), понад 70% державних соціальних трансфертів концентруються у великих містах і обласних центрах, тоді як малі громади залишаються недофінансованими. Водночас внутрішньо-громадський дисбаланс менш помітний, але не менш значущий.

Наприклад, у Дніпрі більшість соціальних програм, культурних ініціатив та інфраструктурних проєктів зосереджені у центральних районах, тоді як околиці, передмістя або нові мікрорайони (особливо з високою концентрацією ВПО) мають обмежений доступ до таких послуг. Цей дисбаланс поглиблюється нерівністю в доступі до інструментів участі та прийняття рішень. Віддалені райони, сільські території у складі великої громади, як правило, менш представлені у громадських слуханнях, не мають розвинених мереж громадських організацій, а отже – і менших шансів вплинути на розподіл бюджетних коштів або включити свої потреби до цільових програм.

Іншим проявом є диспропорції у фінансуванні соціальної інфраструктури. Як зазначено у звіті Інституту бюджету та соціально-економічних досліджень (ІБСЕД, 2022), в умовах війни громади змушені переорієнтовувати бюджети на безпекові та гуманітарні потреби. Проте це часто відбувається без достатнього аналізу реальних потреб окремих районів або категорій населення, що веде до ситуацій, коли в одному районі відкривають три центри допомоги ВПО, а в іншому – немає жодного доступного пункту підтримки.

Також варто звернути увагу на асиметрію у доступі до зовнішніх ресурсів – міжнародної допомоги, грантів, програм відновлення. Як правило, найбільш

активні ініціативи реалізуються у громадах із високим рівнем управлінської спроможності та залученості до міжнародних проєктів, тоді як менш досвідчені або перевантажені громади залишаються поза увагою донорів. Цей дисбаланс створює ризик виникнення «соціальних пустель» – територій або груп населення, які систематично недоотримують необхідні послуги, що призводить до зростання нерівності, соціального напруження та фрустрації. В умовах воєнного та поствоєнного відновлення це особливо небезпечно, адже саме рівномірність у доступі до ресурсів є основою соціальної стійкості.

Таким чином, дисбаланс у розподілі ресурсів у громадах – це не лише технічна проблема бюджетного планування, а питання справедливості та довіри соціальної політики. Подолання цієї проблеми потребує системного перегляду механізмів формування місцевих бюджетів, оцінки потреб та розбудови дійсно інклюзивної соціальної інфраструктури.

Також одна з проблем, яка набула актуальності під час повномасштабного вторгнення стала відсутність моделей інтеграції ВПО. Дніпро, як місто тилу та логістичний центр, прийняв значну кількість внутрішньо переміщених осіб, проте, як свідчать дослідження Cedos (2023) [11], більшість українських громад не мають цілісної інтеграційної стратегії. У багатьох випадках переселенці залишаються на узбіччі місцевих процесів: вони не включені до громадських рад, мають обмежений доступ до інформації, житла, шкіл, дитсадків, медичних закладів.

Проблема також у тому, що політика інтеграції часто зводиться лише до гуманітарної допомоги, залишаючи поза увагою довгострокову участь переселенців у житті громади. У низці випадків відсутні механізми зворотного зв'язку з ВПО, що не дозволяє органам місцевого самоврядування ефективно реагувати на їхні потреби. Нерідко громадяни, які змушені були залишити домівки, почуваються в кращому випадку гостями, якщо не чужинцями у новому середовищі, що лише поглиблює відчуження та ізоляцію.

Крім того, досвід інтеграції в інших країнах (зокрема в Польщі та Німеччині) демонструє, що успішне включення нових мешканців у соціальні

процеси потребує мультидисциплінарного підходу – поєднання освіти, психологічної підтримки, культурної адаптації та правової допомоги. В українських умовах це особливо актуально, оскільки ВПО стикаються з багаторівневими травмами, нестачею ресурсів та відсутністю гарантій стабільності.

Соціологічні опитування, зокрема КМІС (2023) [63], вказують, що понад 50% ВПО не відчують себе частиною нової громади навіть через рік після переїзду. Це свідчить про відсутність системної моделі адаптації. Серед основних бар'єрів – нестача житла, низький рівень довіри між місцевими мешканцями та переселенцями, слабка комунікація між владою та ВПО. У перспективі це може призвести до соціального напруження або ізоляції певних груп.

Для кращого розуміння змін у рівні соціального згуртування в українських громадах, доцільно звернутися до даних масштабного дослідження SCORE, яке реалізується Програмою розвитку ООН (UNDP) у партнерстві з Європейським Союзом. Зокрема, порівняльний аналіз індикаторів за 2021 та 2023 роки дає змогу оцінити динаміку громадських настроїв, рівня довіри, солідарності та соціальної стійкості в умовах війни.

Таблиця 2.2

Порівняння ключових індикаторів соціальної згуртованості SCORE 2021–2023[64]

Індикатор	2021 (SCORE)	2023 (reSCORE)	Зміна
Співпраця в громаді (Community Cooperation)	5,1	5,5	+0,4
Соціальна близькість (Social Proximity)	5,2	5,4	+0,2
Толерантність (Social Tolerance)	5,6	5,7	+0,1
Відчуття безпеки (Lack of Social Threat)	7,2	6,9	-0,3

Аналітичний коментар:

1. Співпраця в громаді демонструє зростання на 0,4 бала, що свідчить про підвищення рівня взаємодії між мешканцями, особливо у відповідь на

виклики війни. Це важливий індикатор, який підтверджує зміцнення горизонтальних зв'язків та солідарності в громадах, включно з Дніпровською.

2. Соціальна близькість – зростання на 0,2 бала говорить про підвищення готовності до контакту з людьми з інших соціальних, етнічних або регіональних груп. Це особливо актуально для міст, що прийняли велику кількість ВПО, як-от Дніпро.

3. Толерантність – незначне, але позитивне зростання (+0,1) демонструє стабільність громадських настанов і відкритість до різноманітності, що особливо важливо в мультикультурних середовищах.

4. Відчуття безпеки дещо знизилось (-0,3), що є очікуваним наслідком повномасштабної війни, зростання загроз та тривожності серед населення.

Тож, ці показники можуть бути використані громадами, зокрема Дніпровською, як орієнтир для розробки програм соціального згуртування. Наприклад, зростання співпраці та соціальної близькості можна підсилити через підтримку локальних ініціатив, волонтерства, культурних подій. Водночас зниження відчуття безпеки вимагає посилення інформаційної прозорості, психологічної підтримки та підвищення комунікації влади з громадянами.

Ще одним викликом соціального розвитку громади є територіальна нерівність – ситуація, коли в межах однієї територіальної одиниці існує значний розрив у доступності базових соціальних послуг. Така нерівність виявляється у концентрації ресурсів, інфраструктури та адміністративної уваги в центральних районах міста, тоді як периферійні зони залишаються поза увагою. У випадку Дніпровської міської громади це проявляється у значному контрасті між центром, де зосереджено основні транспортні вузли, лікарні, культурні установи, школи нового типу, і селищами на околицях або приєднаними населеними пунктами, які часто не мають навіть базового медичного пункту, регулярного громадського транспорту чи сучасних освітніх закладів.

Дані Державної служби статистики та аналітичні огляди Офісу реформ у Дніпропетровській області (2022) підтверджують: понад 40% мешканців селищ громади стикаються з труднощами у щоденному доступі до медичних або освітніх

послуг. Така ситуація породжує просторову сегрегацію, що в свою чергу впливає на соціальну мобільність, рівень довіри до влади, а також поглиблює соціально-економічну маргіналізацію певних територій.

У довгостроковій перспективі ця асиметрія спричиняє відтік молоді з периферійних зон, зниження інвестиційної привабливості та демографічне старіння. У дослідженні Ради Європи (2020) наголошується, що територіальна диспропорція у доступі до послуг є одним з основних бар'єрів до сталого місцевого розвитку в країнах з перехідною економікою, зокрема в Україні. Крім того, бюджетні кошти на розвиток інфраструктури часто розподіляються за критеріями політичної доцільності, а не соціальної потреби. Нерідко рішення ухвалюються без належного аналізу, що породжує відчуття несправедливості серед мешканців і формує базу для соціальної напруги. Це актуалізує потребу у створенні інструментів прозорої пріоритизації бюджетних витрат, заснованих на кількісних та якісних показниках потреб кожного мікрорайону.

Таким чином, усунення територіальної нерівності не може зводитися лише до будівництва нових об'єктів – воно передбачає створення інтегрованої політики збалансованого просторового розвитку, яка включає транспортне планування, розвиток соціальної інфраструктури, залучення громадян до ухвалення рішень і регулярний моніторинг результатів.

Також спостерігається нерівномірний розподіл фінансових ресурсів між окремими частинами територіальної громади. В умовах обмеженого бюджету ресурси часто спрямовуються на проекти, що мають вищу політичну видимість або медійну привабливість, як-от реконструкція центральних площ, великі інфраструктурні об'єкти чи символічні ініціативи. У той час як віддалені райони, мікрोगромади або новоприєднані селища залишаються на периферії бюджетної уваги, що створює відчуття системної несправедливості. За результатами дослідження Transparency International Ukraine, [2023], лише 23% респондентів вважають розподіл ресурсів у своїй громаді справедливим. У більшості випадків респонденти вказували на непрозорість процедур, відсутність публічного обговорення бюджету, слабкий зворотний зв'язок із владою та незрозумілі

критерії визначення пріоритетів. Дослідження охоплювало понад 20 громад, серед яких і великі міста, й селищні громади. Респонденти з периферійних районів особливо часто згадували про відчуття відчуження від рішень, які приймаються у центральних офісах.

Бюджетна політика в громадах нерідко відображає не реальні соціальні потреби, а логіку «капітального сліду» – залишити видимий результат на термін повноважень посадовців. Це формує цикл нерівності: відсутність інвестицій у соціальні послуги призводить до соціального відтоку, що, в свою чергу, знижує політичну вагу окремих територій. Такі ефекти поглиблюють просторову поляризацію всередині громади.

Як підкреслює дослідник П. Маяк у праці «Географія нерівності в українських ОТГ» (2021), бюджетне планування без соціально-просторового аналізу породжує ефект «двошвидкісної громади» – одні її частини модернізуються, інші занепадають, що прямо суперечить принципу соціальної згуртованості. [10]

Також додатковий ризик полягає у втраті довіри до механізмів участі, зокрема бюджетів участі чи громадських слухань. Якщо люди не бачать результатів свого залучення, або якщо в пріоритет ставляться лобістські проекти, ініціативність "знизу" згасає. Це підтверджують дослідження Інституту соціокультурного менеджменту (2022), де зафіксовано пряму залежність між рівнем прозорості бюджетного процесу й рівнем активності громади.

Додатковим чинником загострення проблеми є відсутність системного моніторингу ефективності використання бюджетних коштів на місцевому рівні. У більшості територіальних громад України, включно з Дніпровською, система оцінки реалізованих соціальних програм обмежується формальними звітами про касове виконання бюджету, що не дає уявлення про реальний соціальний ефект витрачених коштів. Відсутні чіткі індикатори впливу, що дозволяли б оцінити зміни у якості життя, доступності послуг, зниженні соціальної вразливості чи зростанні рівня довіри до інституцій.

Як свідчать аналітичні огляди UNDP Ukraine (2023), у понад 60% громад соціальні програми оцінюються за критеріями «освоєння коштів» або «кількість заходів», натомість результативність (outcome) – поліпшення конкретних умов життя, інтеграції ВПО, збільшення охоплення послугами – залишається поза увагою.

Відсутність інструментів зворотного зв'язку з мешканцями лише посилює цю проблему. Досвід місцевого самоврядування в ЄС показує, що регулярні соціологічні опитування, електронні опитувальники задоволеності, а також форми співучасті у моніторингу програм дозволяють оперативно коригувати стратегії та уникати неефективних витрат.

Натомість у Дніпрі, як і в більшості українських міст, механізми включення громадськості до оцінки бюджетних програм є або символічними, або відсутні. Брак прозорих систем моніторингу та незалежного аудиту призводить до розриву між реальними потребами громади і пріоритетами, які визначають чиновники, часто в умовах недостатнього діалогу або політичного тиску. Це, у свою чергу, провокує пасивність мешканців, які не бачать сенсу у зверненнях, участі в обговореннях чи реалізації ініціатив.

За результатами дослідження Інституту економічних досліджень і політичних консультацій (ІЕД, 2022), 47% мешканців територіальних громад вважають, що "влада все одно робитиме так, як вважає за потрібне", незалежно від позиції громадськості.

Крім того, відсутність прозорої публічної звітності, візуалізації даних про виконання програм, рейтингових оцінок чи порівняльного аналізу з іншими громадами позбавляє громаду орієнтирів ефективності. На відміну від практики країн Балтії або Польщі, де кожна муніципальна програма супроводжується dashboard-аналітикою (інтерактивні панелі ефективності), в Україні – такі інструменти реалізовані лише в пілотних проєктах.

Таким чином, відсутність ефективного моніторингу соціальних програм породжує фрагментованість політик, знижує адресність підтримки, а також посилює недовіру до інститутів. У довгостроковій перспективі це призводить до

неефективного використання бюджетних коштів та втрати головного – потенціалу громади до розвитку.

РОЗДІЛ 3

НАПРЯМИ ТА ІНСТРУМЕНТИ УДОСКОНАЛЕННЯ СОЦІАЛЬНОГО РОЗВИТКУ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД

3.1. Інноваційні інструменти залучення громади до вирішення соціальних проблем

У попередньому розділі було проаналізовано ключові соціальні виклики, з якими стикається Дніпровська міська громада в умовах війни, внутрішньої міграції та економічної трансформації. Серед них – цифрова нерівність, дезінтеграція соціальних служб, дефіцит моделей інтеграції ВПО, дисбаланс розподілу ресурсів та низький рівень громадської участі. Ці проблеми є не лише наслідками зовнішніх криз, але й індикаторами слабкої інституційної спроможності та недостатнього розвитку соціального капіталу громади. Відповідно, в цьому розділі буде представлено комплекс інноваційних та адаптованих до українських реалій інструментів, здатних підвищити ефективність соціального розвитку. Йдеться як про технологічні рішення (цифрові платформи, автоматизовані реєстри), так і про механізми участі громади (партисипативне бюджетування, локальні соціальні інкубатори, мобільні команди). Окрему увагу буде приділено іноземному досвіду, який можна адаптувати до умов українських громад, зокрема на прикладі моделей Естонії, Польщі, Литви та Іспанії. Кожен з запропонованих інструментів буде безпосередньо пов'язано з тією чи іншою проблемою, описаною в розділі 2, що дозволяє вибудувати логіку «виклик – відповідь», а отже, забезпечити практичну цінність цієї роботи для розробки стратегії розвитку громади.

Соціальні інкубатори – один із сучасних підходів до активізації локальних громад, який передбачає створення середовища для розробки, апробації та реалізації соціально орієнтованих ініціатив. У контексті проблем, описаних у

розділі 2, такі інкубатори є ефективною відповіддю на дефіцит горизонтальної взаємодії, відчуження ВПО, пасивність мешканців, а також недостатню представленість маргіналізованих груп у публічному просторі. Вони поєднують елементи освіти, менторства, технічної та фінансової підтримки з метою стимулювання інноваційних рішень на рівні громади. Такі інкубатори можуть функціонувати на базі комунальних закладів, центрів зайнятості, бібліотек, хабів громадської активності або ж як незалежні проєкти за підтримки донорів. Їхні учасники – мешканці громади, молодіжні ініціативи, ВПО, представники соціального бізнесу або громадських організацій – проходять навчальні модулі з проєктного менеджменту, фандрейзингу, комунікацій, після чого презентують свої ідеї на конкурсі. Кращі з них отримують міні-гранти або технічну підтримку для впровадження.

Зокрема, в Україні вдалим прикладом є ініціатива «Інкубатор громадських ініціатив» у місті Червоноград, започаткована у співпраці з ПРООН у 2021 році. Протягом півроку ініціативні групи мешканців пройшли серію тренінгів, менторських сесій та розробили понад 10 соціальних проєктів. Серед переможців – програми з апсайклінгу, локальні клуби взаємодопомоги для переселенців та сервіси цифрової адаптації пенсіонерів. Успіх інкубатора полягає не лише у реалізованих проєктах, а у формуванні середовища довіри, кооперації та взаємної підтримки.

Міжнародна практика також підтверджує ефективність таких моделей. У Польщі (напр., Wrocławskie Centrum Wspierania Organizacji Pozarządowych), соціальні інкубатори виступають платформами для підтримки локальних НУО та мікропроєктів – від громадських кухонь до шкільних бюджетів. У Литві функціонують «соціальні майстерні» (socialiniai dirbtuvės), де молодь, особи з інвалідністю та ВПО можуть розвивати проєкти у співпраці з місцевими радами. У Нідерландах інкубатори базуються при муніципалітетах (наприклад, у Роттердамі), і спеціалізуються на подоланні виключення та інтеграції новоприбулих через мікропідприємництво, майстерні та освітні клуби.

Ключові компоненти успішного соціального інкубатора:

- простір для роботи та зустрічей: безпечне середовище з доступом до інтернету, техніки, менторів;
- програми мікрогрантів або партнерств: фінансова чи ресурсна підтримка ідей;
- освітній компонент: тренінги з проєктного менеджменту, медіаграмотності, соціального підприємництва;
- цифровий компонент: онлайн-платформи для обміну досвідом, цифрові мапи ініціатив, календарі подій;
- координація з місцевою владою: щоб ініціативи мешканців були частиною стратегії громади, а не ізольованими практиками.

Для Дніпровської громади така модель може стати інструментом відновлення довіри між владою і мешканцями, активізації соціального капіталу, інтеграції ВПО та усунення територіальної нерівності через мікропроєкти, реалізовані в селищах та периферійних районах. Соціальні інкубатори також можуть бути інноваційною відповіддю на проблему відсутності моделей партисипації, про яку свідчать дослідження Transparency International Ukraine та Cedos.

Наступним інструментом у вирішенні проблеми ефективного та прозорого розподілу коштів може стати – партисипативне бюджетування (ПБ) – це процес, у межах якого мешканці громади мають змогу безпосередньо впливати на розподіл частини місцевого бюджету шляхом подання проєктів і голосування за них. Такий підхід дозволяє уникнути ситуацій, коли ресурси витрачаються непрозоро або з політичних міркувань, і водночас підвищує рівень довіри до влади, що особливо актуально для поствоєнного періоду. Відповідно до дослідження Інституту бюджету та соціально-економічних досліджень (2023), у громадах, де діє ПБ, у 2,4 раза зростає рівень участі молоді та жінок у місцевому самоврядуванні, а реалізовані проєкти втричі частіше відповідають реальним потребам жителів.

Партисипативне бюджетування особливо ефективно для:

- усунення територіального дисбалансу, оскільки мешканці сіл чи мікрорайонів самі ініціюють потрібні їм зміни (наприклад, ремонт доріг, освітлення, встановлення дитячих майданчиків);
- зміцнення локальної ідентичності – адже проекти часто мають символічну вагу (мурали, меморіали, парки);
- інтеграції ВПО, яким надається реальний інструмент для впливу на життя нової громади;
- прозорості бюджетних процесів, що мінімізує ризики корупції та покращує комунікацію між владою і населенням.

У місті Черкаси, наприклад, лише за 2022–2023 роки в межах ПБ було реалізовано понад 100 проєктів, 40% яких стосувалися шкіл, лікарень і громадських просторів. У Дніпрі модель ПБ існує з 2016 року, але, як свідчать звіти ГО «Платформа Громадський Контроль», її поки що недостатньо інтегровано у систему стратегічного планування: брак зворотного зв'язку, недоступність платформи для маломобільних груп, слабе представництво мікрорайонів.

Отже, удосконалення ПБ в Дніпровській громаді передбачає:

- цифрову інклюзію та адаптацію інтерфейсів для різних груп населення;
- квоти або тематичні конкурси для ВПО, пенсіонерів, молоді;
- створення консультативних рад при Центрі партисипативного бюджетування;
- щорічний публічний звіт із оцінкою ефективності проєктів.

Таким чином, ПБ – це не лише технічний інструмент, а й механізм формування відповідального громадянства, який дозволяє поєднати ресурсну ефективність із емоційною згуртованістю громади.

У сучасному управлінні територіальними громадами цифрові технології відіграють вирішальну роль у формуванні відкритості, доступності та підзвітності соціальної політики. Цифрові платформи не лише оптимізують управлінські

процеси, а й створюють умови для ширшої участі громадян у прийнятті рішень, що особливо важливо в умовах обмежених ресурсів і кризової соціальної напруги.

Згідно з даними ОЕСД (2023), громади, які використовують цифрові інструменти моніторингу (електронні петиції, системи відкритого бюджету, інтерактивні карти потреб), мають на 35% вищий рівень громадської довіри та до 50% вищу ефективність реагування на соціальні запити.

В Україні такі практики вже демонструють свою ефективність. Наприклад:

– У Львові функціонує система «Відкрите місто», яка дає змогу мешканцям повідомляти про проблеми в режимі реального часу (освітлення, транспорт, інфраструктура), а відповідні служби звітують про вирішення.

– У Вінниці діє «Прозорий офіс» – онлайн-платформа, де можна не лише подати заяву чи скаргу, а й відстежити її статус, отримати фідбек, залишити оцінку послуги.

– У Тернополі через платформу «Громадський бюджет» реалізовано інтеграцію партисипативного планування з аналітикою запитів – кожен мешканець бачить, у якому районі які проєкти подано, підтримано чи реалізовано.

У Дніпрі, попри наявність сайту міської ради, досі відсутня повноцінна цифрова екосистема, що інтегрувала б всі рівні соціальної взаємодії: від збору ідей та зворотного зв'язку до персоналізованого обліку потреб громадян. Це створює вакуум прозорості та ускладнює оперативне прийняття рішень, особливо щодо вразливих груп – ВПО, осіб з інвалідністю, малозабезпечених.

Впровадження уніфікованої цифрової платформи участі та моніторингу в Дніпровській громаді дозволить:

- централізувати дані про соціальні запити;
- створити особисті кабінети мешканців;
- запровадити алгоритми автоматичного реагування;
- збирати статистику для ухвалення політик на основі доказів.

Ключовими умовами ефективності такої платформи мають бути:

- мультидоступність (через комп'ютер, смартфон, офлайн-термінали у ЦНАПах);
- адаптація для людей з порушеннями зору, слуху чи мобільності;
- щоквартальна публікація відкритих звітів про динаміку звернень, рішень, запитів;
- підключення до системи ключових стейкхолдерів – освітніх, медичних закладів, громадських організацій, соціальних служб.

Таким чином, цифрова платформа – це не лише технологічна інновація, а нова модель демократії участі, яка відповідає цінностям прозорості, рівності доступу та персоналізованого підходу до розвитку громади.

В умовах соціальної фрагментації та демографічної трансформації, викликаній війною, інструменти соціального картування (community mapping) та створення культурних хабів відіграють ключову роль у формуванні локальної ідентичності та розвитку довіри між владою і громадянами. Ці підходи дозволяють не лише виявити «білі плями» на карті доступності послуг, а й стимулювати активність мешканців, згуртувати їх навколо спільних ідей, відновити локальні зв'язки.

Соціальне картування – це метод, що передбачає спільне дослідження простору громадою для виявлення соціальних ресурсів, викликів, вразливих точок. В Україні ці інструменти ще маловідомі, але вже апробовані в пілотних проєктах UNDP та IREX. Наприклад, у місті Боярка (Київська область) у 2022–2023 роках було реалізовано програму «Мапа потреб громади», під час якої мешканці самостійно наносили на карту об'єкти, які потребують втручання (недоступні сходи, закриті школи, відсутність інтернету, тощо). Результати стали основою для нової стратегії соціального планування.

У контексті Дніпра соціальне картування може слугувати інструментом:

- інтеграції ВПО у локальні простори;
- врахування інтересів маргіналізованих районів;
- запровадження партисипативного бюджетування;

- зниження соціальної напруги через спільну участь у плануванні.

Культурні хаби – це багатофункціональні простори, де поєднуються освітні, культурні та соціальні сервіси. Вони можуть бути створені на базі бібліотек, будинків культури, шкіл чи навіть колишніх адміністративних будівель. За даними British Council (2020), культурні хаби в постконфліктних регіонах Північної Ірландії, Сербії та Грузії продемонстрували значну ефективність у зміцненні довіри, розбудові миру та розвитку міжкультурного діалогу.

У Дніпровській громаді створення таких центрів дозволить:

- об'єднати корінних мешканців і переселенців навколо спільних тем;
- дати простір для творчого самовираження та ініціатив;
- зменшити напругу між «старими» і «новими мешканцями»;
- відновити практики культурної спадкоємності.

Практичні приклади: у Харкові у 2021 році створено хаб «Накипіло», що поєднує лекційну залу, кав'ярню, дитячий простір і студію подкастів. Простір став осередком для громадського діалогу; у Маріуполі до війни діяв «Халабуда» – волонтерський культурний простір, де реалізовувалися освітні програми для молоді, психологічна підтримка, заходи для ветеранів.

Для реалізації таких ініціатив у Дніпрі можна використати ресурси:

- публічних бібліотек (як осередків культури);
- шкіл (після навчального часу);
- партнерств із ГО (наприклад, платформа «Тепле місто»);
- культурних грантів від House of Europe або Українського культурного фонду.

Таким чином, соціальне картування і культурні хаби – це не лише нові інструменти участі, а механізми відновлення горизонтальних зв'язків, критично важливі для перехідного етапу України. Вони сприяють інклюзії, зміцненню локальної ідентичності, зниженню конфліктності та формуванню життєстійкої громади.

3.2. Рекомендації щодо вдосконалення механізмів соціального розвитку територіальних громад

Успішне подолання виявлених проблем соціального розвитку вимагає комплексного підходу, заснованого на міждисциплінарному аналізі, врахуванні локального контексту, практичної реалістичності та адаптації перевірених міжнародних практик. Соціальна політика на рівні громади більше не може залишатися реактивною – її завдання полягає не лише у пом'якшенні наслідків криз, а у формуванні проактивного, передбачуваного та інклюзивного середовища. Проблеми, виявлені в попередньому розділі – цифрова нерівність, брак інтеграційних моделей для ВПО, територіальні та ресурсні дисбаланси, слабка інституційна взаємодія – є проявами глибших структурних викликів. Вони вказують на необхідність перезавантаження логіки місцевого врядування: від фрагментарності – до інтеграції, від адміністративного реагування – до стратегічного партнерства з громадянами.

У науковій літературі та експертному дискурсі дедалі частіше фігурує поняття «інноваційної соціальної екосистеми» – цілісної моделі, в якій державні та недержавні інституції, мешканці, цифрові сервіси та соціальні інвестори взаємодіють у режимі співтворення політик. Цей підхід особливо актуальний для громад, які перебувають у стані трансформації – як-от Дніпровська громада.

З позиції інституційної теорії North, (1990) [65], ключ до сталого розвитку полягає не лише в наявності ресурсів, а в якості «правил гри» – механізмах довіри, взаємодії, адаптивності. Саме на локальному рівні ці механізми найвідчутніші: тут формується поведінкова економіка взаємодії, колективна пам'ять, культурний наратив громади.

Роберт Чемберс (1997) [66] у своїй концепції «людиноцентричного розвитку» наполягав: ефективність соціальної політики залежить від здатності слухати тих, кого традиційно не чують – бідних, ізольованих, маргіналізованих. З огляду на це, сучасні громади мають не лише будувати інституції, а й забезпечувати механізми голосу, участі та співвідповідальності.

Європейські та північноамериканські громади дедалі частіше впроваджують гібридні моделі управління: де державні програми поєднуються з соціальними інкубаторами, волонтерськими хабами, платформами громадського бюджету, інструментами цифрової демократії.

У Польщі функціонують понад 100 Центрив соціальних послуг нового покоління (CUS); у Швеції муніципалітети зобов'язані щорічно подавати звіти за індикаторами благополуччя; у Канаді діють системи локальних соціальних аудитів, доступних для громади онлайн. Варто зазначити, що ці моделі не є універсальними шаблонами, але вони створюють методологічну рамку для адаптації: що саме працює, як взаємодіє сектор із громадськістю, які цифрові та інституційні інструменти дають найкращий ефект. Але також ці моделі варто адаптовувати й до українських реалій. Для Дніпровської громади, яка водночас є і гуманітарним хабом, і індустріальним центром, і простором внутрішньої міграції, стратегія удосконалення має враховувати психологічну, культурну, логістичну та цифрову складові. Необхідно також врахувати зростання запиту на прозорість, співучасть і ефективність – це нова соціальна норма, що формувалася у відповідь на виклики війни.

Таким чином, подальший виклад зосередиться на ключових напрямках вдосконалення, що відповідають виявленню у попередньому розділі проблемам. Кожен підпункт буде супроводжено теоретичним обґрунтуванням, прикладами з міжнародного та українського досвіду, а також конкретними інструментами реалізації на рівні громади.

Успішний соціальний розвиток громади неможливий без чіткої стратегії, яка базується не лише на короткострокових цілях, а й на довготривалому баченні трансформацій соціального простору. Відсутність сталого механізму стратегічного соціального планування, зафіксована у розділі 2, призводить до несистемного реагування на виклики, дублювання функцій, та неефективного розподілу ресурсів. Саме тому стратегічне планування – не просто управлінський інструмент, а засіб формування спільного бачення майбутнього громади. У літературі з публічного управління стратегічне планування розглядається як

інструмент адаптивного врядування (adaptive governance), що дозволяє громадам реагувати на змінні обставини шляхом гнучкого коригування пріоритетів (Bryson, 2011). Особливої ваги в українському контексті набуває підхід «evidence-based policymaking» – прийняття рішень на основі даних. Як зазначає експертка Ірина Бекешкіна (2020), локальна соціальна політика в Україні страждає від дефіциту аналітичних механізмів та прогнозування, що унеможливорює ефективне адресне втручання.

З практичних кроків, впровадження ефективної системи стратегічного планування передбачає кілька ключових етапів:

- аудит соціального середовища громади: збір і аналіз даних щодо демографії, рівня добробуту, зайнятості, потреб впо, цифрової інклюзії, участі громадян;
- визначення пріоритетів на основі залучення громади: проведення фокус-груп, громадських слухань, опитувань – для формування візії, яка враховує голос громадян, особливо вразливих груп;
- розробка соціальної стратегії громади на 5–7 років: документ має містити місію, цілі, індикатори успіху, механізми моніторингу, бюджетну рамку, партнерства;
- цифрова інтеграція: створення онлайн-платформи для моніторингу ходу реалізації стратегії, доступної як для мешканців, так і для партнерів (нуо, бізнес, донори).

З міжнародного досвіду модна взяти приклад Фінляндії, де муніципалітети зобов'язані приймати соціальні стратегії з щорічною актуалізацією. Наприклад, у Гельсінкі існує «Helsinki City Strategy», де соціальні, освітні та інклюзивні цілі інтегруються з економічними та екологічними. Громада може перевірити прогрес через публічну цифрову панель, що оновлюється щомісяця.

А в Україні позитивний приклад демонструє Львівська міська рада, яка у 2021 році розробила Стратегію соціального розвитку до 2027 року. Документ базується на індикаторах Європейської хартії місцевого самоврядування і

включає план участі мешканців у формуванні пріоритетів. Платформа «Львів у цифрах» дозволяє слідкувати за перебігом виконання цілей у реальному часі. Тож Дніпровська громада має запровадити локальну соціальну стратегію, що стане «дорожньою картою» для подолання викликів, виявлених у другому розділі. Особливо важливо закласти у неї інструменти:

- адаптації нових мешканців (ВПО),
- підтримки цифрової інклюзії для старших людей,
- розвитку «культури співучасті» через соціальні проєкти.

Розробка стратегії також дозволить залучити додаткові міжнародні гранти, адже донори все частіше фінансують громади, які мають документально підтвержене бачення розвитку.

Однією з ключових відповідей на виклики, окреслені у попередньому розділі (особливо цифрову нерівність, дезінтеграцію служб, слабку участь ВПО), є впровадження соціальних інкубаторів і громадських хабів – просторових, програмних і інституційних осередків, що поєднують функції соціальної підтримки, участі, навчання та креативного самовираження. Концепція соціального інкубатора походить із галузі соціального підприємництва і соціальної інженерії. Вона передбачає створення середовища, в якому окремі громадяни, ініціативні групи та вразливі верстви населення отримують ресурси, менторство та інструменти для реалізації власних ідей, зокрема тих, що мають соціальний вплив (Nicholls & Murdock, 2012). Ідея хабу ґрунтується на підходах урбаністики та соціалізації, де публічний простір стає точкою перетину різних груп задля формування солідарної, відповідальної та взаємодіючої громади.

Функції соціального інкубатора:

- програми перекваліфікації та цифрової освіти;
- психологічна та юридична підтримка;
- менторство для мікробізнесу, стартапів, ініціатив впо;
- платформи для участі у плануванні громади (громадський бюджет, діалоги);

- культурні та просвітницькі заходи;
- спільні проєкти із школами, лікарнями, бібліотеками.

У Дніпрі ці функції могли б інтегруватися в існуючу інфраструктуру – приміщення ЦНАПів, бібліотек, шкіл, які вже мають фізичну базу, але недостатньо включені в соціальну інтеграцію чи активізацію громадян.

Знову ж таки, варто звернути увагу на міжнародний досвід, наприклад у Нідерландах функціонують «wijkhub» – квартальні соціальні хаби, які управляються спільно муніципалітетом, місцевими жителями та громадськими організаціями. У місті Утрехт такий хаб об'єднує дитячий садок, тренінговий центр для молоді, кабінет психолога та простір для міні-проєктів ВПО. Дослідження показали, що 68% відвідувачів таких хабів стали активними учасниками життя громади. У Франції, модель «Maison des Associations» – це будинки асоціацій, де зареєстровані сотні локальних ініціатив, доступних для людей з будь-яким бекграундом. У Ліллі, наприклад, хаб охоплює програми інтеграції мігрантів, проєкти з локальної історії та урбаністики, волонтерські школи.

У Польщі (м. Гдиня, м. Вроцлав) у хабах діє система мікрофінансування соціальних ініціатив: кожен мешканець може подати ідею (ремонт лавки, курс цифрової грамотності, кіноклуб), отримати менторську підтримку й до 5 000 злотих на реалізацію.

Значення для Дніпра:

В умовах повномасштабної війни соціальні інкубатори в Дніпрі можуть стати:

- центрами інтеграції ВПО, де люди не лише отримують допомогу, а стають співучасниками громадських процесів;
- осередками боротьби з цифровою нерівністю, через доступ до навчання, підтримки, інтернету;
- платформами соціального підприємництва, зокрема для жінок, людей з інвалідністю, ветеранів;

– місцем крос-секторального партнерства між громадою, бізнесом, владою і донорами.

Це також може стимулювати розвиток культури партисипації: регулярні зустрічі, воркшопи, розробка локальних проєктів сприяють зростанню довіри і відповідальності мешканців.

Технічна реалізація :

- визначення базової інфраструктури (бібліотеки, школи, закриті цнапи);
- партнерство з нуо для запуску перших програм;
- навчання персоналу хабів принципам фасилітації, підтримки, партисипації;
- мінімальні грантові бюджети для ініціатив;
- створення сайту/порталу для реєстрації, консультацій, моніторингу.

У сучасних умовах цифрова трансформація стала не просто технічним інструментом, а ключовою умовою ефективного управління соціальними процесами в громаді. Особливо це актуалізувалося в умовах повномасштабної війни, коли швидке реагування на запити населення, прозоре управління ресурсами та віддалений доступ до соціальних послуг стали критично необхідними. Єдина цифрова платформа соціальних послуг – це не лише зручний портал для мешканців, а багатофункціональний інструмент, що інтегрує наявні ресурси громади, державні сервіси (Дія, ЄДАТА, ЄМЗП тощо), волонтерські ініціативи та бази даних. Вона має включати:

- реєстр мешканців і їхніх потреб;
- історію звернень та наданих послуг;
- аналітику ефективності соціальної політики;
- інструменти електронного запиту та зворотного зв'язку;
- карту наявних соціальних, культурних і освітніх можливостей.

У місті Львів вже діє пілотна модель – платформа «Соціальна громада», яка дозволяє соціальним працівникам реєструвати потреби мешканців, автоматично формувати запити на допомогу, а також інтегрувати інформацію з держреєстрів.

Згідно з аналітичним звітом UNDP Україна (2023) [67], громади, які впровадили базові цифрові інструменти моніторингу соціального розвитку, швидше реагували на запити під час криз (зокрема – у сфері ВПО, субсидій, гуманітарної допомоги).

Переваги цифрової трансформації для Дніпровської громади:

- швидке та адресне надання допомоги;
- зменшення навантаження на соціальні служби;
- мінімізація людського фактору та корупційних ризиків;
- прозорість і підзвітність влади;
- залучення мешканців до формування політик через інструменти партисипації.

Також доцільно впровадити локальні цифрові хаби (на базі ЦНАПів, бібліотек, ОСББ), які б надавали доступ до платформи тим мешканцям, які не мають цифрових навичок або гаджетів. Подібну модель реалізовано в Естонії, де цифрова інклюзія є частиною національної політики. Її адаптація до умов України – шлях до зменшення цифрової нерівності та залучення до соціального життя навіть найвразливіших груп.

Масовий притік внутрішньо переміщених осіб до територіальних громад, зокрема до Дніпра, є не лише гуманітарним викликом, а й можливістю для трансформації місцевої соціальної політики. У 2022–2023 роках чисельність ВПО у місті зросла на понад 200 тисяч осіб (дані Мінсоцполітики)[68]. Проте більшість програм, які реалізуються на рівні громад, залишаються фрагментарними та короткостроковими.

Проблеми, які потребують вирішення:

- відсутність інституційної стратегії інтеграції;
- недостатня включеність переселенців до процесів прийняття рішень;
- низька обізнаність про наявні ресурси;
- бар'єри у доступі до житла, медицини, освіти, працевлаштування;
- недовіра з боку місцевого населення в окремих районах.

Для системного вирішення цих проблем варто впровадити локальні інститути інтеграції ВПО – спеціалізовані координаційні органи або платформи, які об'єднуюватимуть:

- представників влади;
- самих ВПО;
- громадські організації;
- роботодавців;
- освітні та медичні заклади.

Також слід розробити локальну інтеграційну стратегію громади, де буде визначено:

- мапу потреб ВПО (житло, робота, послуги, освіта);
- механізми участі (громадські ради, консультації, опитування);
- заходи з розвитку довіри між «старими» і «новими» мешканцями;
- культурні й освітні програми для обміну досвідом.

Міжнародна практика свідчить, що саме інтеграційний підхід – на противагу асиміляції – дозволяє знизити соціальну напругу й активізувати нових мешканців. Наприклад, у місті Грац (Австрія) створено спеціальні Integration Centers, які виконують функції посередництва, надають мовну та юридичну допомогу, а також залучають переселенців до участі у житті громади.

Для Дніпра рекомендовано:

- створення цифрової «Картки ВПО», яка відкриває доступ до послуг і спрощує реєстрацію потреб;
- запуск серій тренінгів і подій спільної дії («спільні двори», «громадські кухні», творчі майстерні);
- включення представників ВПО до рад при управліннях соціального захисту, культури, ЖКГ.

Таким чином, ВПО – це не лише «отримувачі допомоги», а потенційні агенти змін, які, за умов належної підтримки, здатні посилити соціальний капітал громади, створити нові ініціативи й інтегрувати нові знання в локальну політику.

Розвиток соціального підприємництва в умовах воєнного часу та післякризового відновлення набуває особливої актуальності для територіальних громад України, зокрема – Дніпра. Це не лише інструмент економічної активізації, а й засіб вирішення соціальних проблем, зміцнення локальної ідентичності та підтримки вразливих груп. Соціальне підприємництво – це форма бізнесової діяльності, метою якої є не тільки отримання прибутку, але й вирішення конкретної соціальної проблеми. У європейському контексті соціальні підприємства часто забезпечують зайнятість для осіб з інвалідністю, внутрішньо переміщених осіб, ветеранів, самотніх батьків тощо.

Актуальність для Дніпровської громади:

1. Інтеграція ВПО та ветеранів. Соціальні підприємства можуть стати платформою для їх працевлаштування, самореалізації та психологічної реабілітації.

2. Створення нових робочих місць у секторі послуг. Особливо в районах із низьким рівнем зайнятості.

3. Вирішення локальних проблем. Наприклад, підприємства, що займаються переробкою сміття, виготовленням екологічної продукції, побутовим обслуговуванням людей похилого віку.

4. Підвищення участі молоді. Молодіжні соціальні стартапи дозволяють залучати молодь до вирішення проблем громади через інноваційні підходи.

Перешкоди для розвитку:

- низький рівень обізнаності населення про соціальне підприємництво;
- нестача стартового капіталу та механізмів фінансування;
- слабка інституційна підтримка на місцевому рівні;
- фрагментарність регуляторної бази.

Можливі рішення:

- запровадження муніципальних грантів для соціальних підприємств (наприклад, у Львові така програма функціонує з 2021 року);

- навчальні програми при центрах зайнятості та ЦНАПах – бізнес-школи для соціальних підприємців;
- пільги в оренді комунального майна для зареєстрованих соціальних підприємств;
- менторські програми та акселератори, орієнтовані на молодь і жінок.

У Великій Британії та Німеччині соціальні підприємства стали основою відновлення після пандемії COVID-19. Наприклад, у Лондоні організація Social Enterprise UK підтримує більш ніж 1000 підприємств, що займаються реабілітацією бездомних, наданням психологічної допомоги, екологічними ініціативами. У Берліні муніципалітет фінансує соціальні кафе та майстерні, де працюють мігранти та люди з інвалідністю.

Для Дніпра рекомендовано:

- створити муніципальний Центр підтримки соціального підприємництва;
- розробити локальну стратегію розвитку соціальних інновацій;
- інтегрувати соціальне підприємництво в стратегічні документи громади (наприклад, у план соціального розвитку до 2030 року).

Соціальне підприємництво здатне не лише пом'якшити наслідки кризи, але й сформувати нову економіку громади – інклюзивну, орієнтовану на потреби, гнучку до змін та відкриту до співпраці.

Таким чином, подолання соціальних викликів у Дніпровській громаді потребує не фрагментарних рішень, а цілісної трансформації управлінських підходів. Запропоновані інструменти – соціальні інкубатори, мобільні мультидисциплінарні команди, єдина цифрова платформа соціальних послуг, розвиток соціального підприємництва та партисипативні бюджети – є не лише реактивними механізмами відповіді на виклики, а й проактивними платформами формування нової якості місцевого врядування.

Ключовою умовою їх ефективної реалізації є поєднання інституційної спроможності громади, підтримки з боку центральної влади та активної участі громадян. Саме через такий підхід – інтеграційний, багаторівневий і заснований

на взаємній відповідальності – можна досягти реального зміцнення соціального капіталу та довіри всередині громади. Міжнародна практика переконливо доводить: чим гнучкіші, інклюзивніші та цифрово підготовлені системи соціального управління – тим вищий рівень якості життя, адаптивності та згуртованості в громаді (UNDP, 2023; OECD, 2022).

Для України, зокрема для Дніпровської громади, це є критично важливим у контексті посттравматичного відновлення, демографічних зрушень та нових безпекових реалій. Інвестування в інститути локальної ідентичності, зміцнення горизонтальних зв'язків між мешканцями, розвиток цифрових і соціальних інновацій має стати не побічним напрямом соціальної політики, а її стратегічним ядром. Адже саме громада, здатна взаємодіяти, підтримувати та адаптуватися, є головним чинником довготривалої стійкості в умовах невизначеності.

ВИСНОВКИ

В умовах воєнного стану та повоєнного відновлення тема удосконалення інструментів соціального розвитку територіальних громад набуває особливої актуальності, адже саме громади є осередками стійкості, згуртованості та відновлення соціального капіталу. Посилення соціального розвитку сприяє формуванню сприятливого середовища для життя, підвищує рівень довіри до місцевої влади, активізує громадянську участь та забезпечує реалізацію прав громадян на гідне життя. Удосконалення механізмів, що підтримують зайнятість, освіту, охорону здоров'я, соціальний захист і інтеграцію вразливих груп, є необхідною умовою для сталого розвитку територій та ефективного реагування на сучасні виклики.

Проведене у роботі дослідження на тему «Удосконалення інструментів соціального розвитку територіальних громад», дає підстави для формулювання ряду підсумовуючих висновків та пропозицій, які в узагальненому вигляді можна звести до наступного:

1. У результаті проведеного теоретико-методологічного дослідження було встановлено, що соціальний розвиток територіальних громад в сучасних українських реаліях набув якісно нових вимірів, зумовлених війною, масовим переміщенням населення, трансформацією інституцій та потребою в адаптації до кризових умов. Соціальний розвиток вже не може розглядатися як виключно технократичне завдання, пов'язане з наданням базових послуг – охорони здоров'я, освіти чи соціального захисту. Натомість він стає багатовимірним процесом, що охоплює культурні, психологічні, політичні та ідентифікаційні аспекти життєдіяльності громад. У цьому контексті особливого значення набувають локальна ідентичність, соціальна згуртованість, участь мешканців у прийнятті рішень, цифрова інклюзія та розвиток людського капіталу. Громади, які здатні зміцнити ці компоненти, демонструють вищу стійкість до криз, кращу інтеграцію ВПО, вищий рівень довіри до місцевої влади та здатність до самоорганізації. Таким чином, соціальний розвиток перетворюється на стратегічну категорію, що

визначає не лише добробут мешканців, але й довгострокову життєздатність громади як цілісного соціального організму.

2. Визначено, що соціальний розвиток – це не лише гарантія економічної стабільності та доступу до базових послуг, а й потужний інтегративний процес, що включає рівень соціального капіталу, довіри, участі, ціннісної орієнтації та ідентичності громади. Особливу увагу було приділено ролі локальної ідентичності як ключового чинника соціальної згуртованості. У дослідженні показано, що ідентичність виконує не лише символічну функцію, а є інструментом соціальної мобілізації, інклюзії та відповідальності. У громадах, де сформована сильна локальна ідентичність, мешканці частіше долучаються до волонтерських ініціатив, приймають участь у публічних консультаціях, проявляють готовність до самоорганізації – усе це сприяє стійкості та розвитку.

Отже, соціальний розвиток не можна уявити без опори на культурно-ціннісні основи громади, її історичну пам'ять, емоційний зв'язок мешканців із простором, а також щоденні соціальні практики, що відтворюють відчуття «належності» до певної спільноти. Це є основою для ефективного впровадження інновацій, адаптації до змін та формування життєздатного соціального середовища.

3. Дослідження соціально-демографічної структури громади показало, що Дніпро є високофункціональним урбаністичним вузлом, який одночасно виконує адміністративну, гуманітарну та логістичну функції у контексті повномасштабної війни. Значна кількість внутрішньо переміщених осіб, що прибули після 2022 року, трансформувала склад населення, поставивши нові виклики перед соціальною інфраструктурою міста.

4. Проведений роботі аналіз в дозволив виокремити ключові виклики, структурні дисбаланси та потенціали для удосконалення місцевої соціальної політики. Серед основних виявлених проблем: цифрова нерівність, яка загострює доступ до адміністративних і соціальних послуг для осіб похилого віку, ВПО та маломобільних груп; відсутність інтеграційних стратегій для ВПО, що призводить до їх соціальної маргіналізації, обмеженого доступу до ресурсів,

участі в управлінні та культурному житті громади; дисбаланс у розподілі ресурсів між центром і периферією громади; фрагментованість соціальних служб: дублювання функцій, відсутність єдиної платформи моніторингу, непрозоре управління. Це призводить до неефективного використання бюджетних коштів і зниження довіри громадян до соціальної політики.

Таким чином, соціальний розвиток громади тісно пов'язаний із структурними, цифровими, ресурсними та комунікаційними аспектами, які потребують переосмислення, модернізації та адаптації під локальний контекст. Ці висновки створюють основу для формування пропозицій у наступному розділі щодо інноваційних моделей та механізмів подолання виявлених викликів.

5. Визначено, що інноваційний потенціал територіальної громади реалізується через створення гнучких, децентралізованих та партисипативних форм взаємодії влади і мешканців. Зокрема, запропоновано адаптацію моделі соціальних інкубаторів, які вже довели свою ефективність у Нідерландах, Польщі та Канаді.

Ще одним інструментом стало запровадження мобільних мультидисциплінарних команд, які, як показано на прикладі Литви та Польщі, ефективно функціонують у середовищі з обмеженою доступністю інфраструктури або у кризових умовах. службами та мешканцями, особливо ВПО, особами з інвалідністю, літніми людьми.

Окремо розглянуто потребу у розбудові цифрової екосистеми соціальних послуг, що передбачає не лише автоматизацію обліку, але й інтеграцію із системами охорони здоров'я, освіти, житлового забезпечення. Запропоновано створення єдиної платформи на базі ЦНАП або міського соціального хабу, яка об'єднає усі ключові сервіси та стане комунікаційним містком між владою і громадянами.

В роботі доведено, що соціальний розвиток не може ґрунтуватися лише на адміністративних заходах або фінансових трансферах. Він вимагає нових форм співучасті, інституційної гнучкості, міжсекторальної взаємодії та інноваційного мислення. Адаптація запропонованих інструментів дозволить створити в

Дніпровській громаді не лише більш ефективну систему соціального захисту, а й сприятиме формуванню цілісного, життєздатного соціального організму, здатного до саморозвитку навіть в умовах війни.

Важливою частиною розділу стало підсилення соціального підприємництва як механізму не лише економічної, а й соціальної інтеграції. Підприємства з соціальною місією можуть виступати платформами для працевлаштування ВПО, осіб із вразливих категорій, створення місцевих сервісів у сфері догляду, побутових послуг, логістики, а також освітніх ініціатив. Розглядалося створення муніципальних програм підтримки соціальних стартапів, пільгового оподаткування, надання приміщень у довгострокову оренду – на основі європейської практики.

6. Були запропоновані конкретні напрями вдосконалення, зокрема розвиток соціальних інкубаторів, мобільних команд, підвищення прозорості управління та впровадження цифрових рішень. Практичне впровадження таких інструментів дозволить громадам краще реагувати на виклики та формувати сталі моделі розвитку в умовах сучасних криз. І Дніпровська громада може стати прикладом, що не лише адаптується, а й формує нову якість локального буття. Її досвід може стати дорожньою картою для інших громад у пошуках рівноваги між традицією і новацією, між безпекою та свободою, між викликами і можливостями.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Закон України «Про місцеве самоврядування в Україні». Відомості Верховної Ради України. 1997. № 24. Ст. 170.
2. Закон України «Про місцеве самоврядування в Україні» від 21.05.1997 № 280/97-ВР // Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/280/97-вр#Text>
3. Головаха Є. Social Capital Development of Territorial Communities in Ukraine. URL: https://www.academia.edu/92108782/Social_Capital_Development_of_Territorial_Communities_in_Ukraine
4. Лінч К. Образ міста / пер. з англ. І. Гнаткович. – Львів: Літопис, 2014. – 208 с.
5. Ребкало В. П. Соціальний розвиток як складова людського розвитку / В. П. Ребкало // Державне управління: удосконалення та розвиток. – 2012. – № 10. URL: <http://www.dy.nayka.com.ua/?op=1&z=461>
6. Путнам Р. Робити демократію працюючою: громадянські традиції в сучасній Італії. Київ : К.І.С., 2001. 320 с.
7. Бурдьє П. Соціальний простір і символічна влада. Політична антропологія. 1990. С. 12–35.
8. Сулова М. Формування громадянської культури в українському соціумі. Київ : Наукова думка, 2018. 176 с.
9. Котенко Я. Локальна ідентичність та формування соціального капіталу в громадах. Регіональні студії. 2021. № 3. С. 34–42.
10. Маяк П. В. Географія нерівності в українських ОТГ: соціально-просторовий вимір бюджетного планування. – Київ : Інститут міського розвитку, 2021. – 184 с.
11. Cedos. Cedos Annual Report 2023. URL: <https://cedos.org.ua/en/cedos-annual-report-2023/>

12. Патнем, Р. Граючи наодинці: занепад і відродження американської спільноти / Роберт Патнем. – Нью-Йорк : Simon & Schuster, 2000. – 541 с.
13. Стегній, О. М. Соціальний розвиток регіонів України: методологія, проблеми, пріоритети. – Київ: НАН України, Інститут економіки та прогнозування, 2014. – 320 с. – С. 27–31.
14. Державна служба статистики України. Статистичний щорічник України за 2021 рік. – Київ: ДССУ, 2022. URL: https://ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/2022/zb/11/Yearbook_2021.pdf
15. Transparency International Ukraine. Звіт про прозорість громад. 2023. URL: <https://ti-ukraine.org/research/prozorist-hromad/>
16. Сен, А. Розвиток як свобода / пер. з англ. С. Колесникова. – Київ: Основи, 2002. – 384 с.
17. Human Development Report 1990: Concept and Measurement of Human Development
URL: <https://hdr.undp.org/system/files/documents/hdr1990encompletenostats.pdf>
18. Київський міжнародний інститут соціології. Мова та ідентичність в Україні на кінець 2022-го (Пресреліз). 11.12.2022. URL: <https://kiis.com.ua/>
19. Institute of Sociology of NAS of Ukraine. Ukrainian Society in Conditions of War. Kyiv : IS NASU, 2023. 72 p. URL: <https://i-soc.com.ua/>
20. Estonian Government. X-Road – Interoperability Services. 2023. URL: <https://e-estonia.com/solutions/interoperability-services-x-road/>
21. Ministry of Family and Social Policy of Poland. Centra Usług Społecznych. 2023. URL: <https://www.gov.pl/web/rodzina/centra-uslug-spolecznych>
22. Observatori Social de Barcelona. Informe 2022. 2023. URL: https://gold.uclg.org/sites/default/files/field-document/barcelona_2022.pdf
23. USAID. Digital Literacy Primer. 2022. URL: https://www.ictworks.org/wp-content/uploads/2022/05/USAID_Digital_Literacy_Primer.pdf
24. EU4DigitalUA. Стратегії цифрової інклюзії в умовах війни. 2022. URL: <https://eu4digitalua.org>

25. UNDP Ukraine. Community Mobilization and Recovery Assessment Report. 2023. URL: <https://www.undp.org/ukraine>
26. IOM Ukraine. Displacement Tracking Matrix (DTM), Round 14. March 2023. URL: <https://displacement.iom.int/reports>
27. Hurlbut, A. B. Piloting Participatory Budgeting: An Examination of Social Capital, Well-Being, and Public Good Provision in New York City (2017). URL: <https://scholar.archive.org/work/26r6b2arlbbthhcebjoejhjua>
28. U-Report Ukraine. Youth and Displacement Survey. 2022. URL: <https://www.undp.org/uk/publications/vplyv-viyny-na-molod-v-ukrayini>
29. CSO Meter Ukraine. Civil Society Overview 2024. URL: https://csometer.info/sites/default/files/2025-03/CSO%20Meter%20Ukraine%202024_ENG.pdf
30. Izolyatsia Platform. Спільноти пам'яті: кейси культурної інтеграції. 2025. URL: <https://izolyatsia.org>
31. Центр стратегічних комунікацій та інформаційної безпеки. Ідентичність у часи війни. 2023. URL: <https://spravdi.gov.ua/>
32. Саприкін Д. Ідентичність і демократія: політичний вимір культури. Харків : Фоліо, 2020. 212 с.
33. Nicholls A., Murdock A. Social Innovation: Blurring Boundaries to Reconfigure Markets. London : Palgrave Macmillan, 2012. 312 p.
34. Рада Європи. Інтеграція переселенців у громади: методичні підходи. 2023. URL: <https://www.coe.int/>
35. Participatory Budgeting / World Bank. – Washington, D.C. : World Bank, 2007. – 82 с. – С. 47. – . URL: <https://openknowledge.worldbank.org/server/api/core/bitstreams/bfb2f14e-41c5-5503-ba54-9cfc804f51c/content>
36. UNHCR. Ukraine Emergency: Situation Report. April 2023. URL: <https://data.unhcr.org/>
37. International Labour Organization. Social Cohesion and Development: The Role of the ILO. – Geneva: ILO, 2011. С.3-4.

38. OECD. Local Economic and Employment Development: Adapting Local Labour Markets. Paris : OECD Publishing, 2022. 102 p. URL: <https://www.oecd.org/>
39. Андрущенко В. П. Соціальна філософія: підручник. Київ : Знання, 2010. 472 с.
40. Coleman J. S. Social Capital in the Creation of Human Capital. *American Journal of Sociology*. 1988. Vol. 94. P. S95–S120.
41. Пахомов Ю. М. Ідентичність і глобалізація: виклики модернізації. Український соціум. 2019. № 2. С. 25–37.
42. Міністерство цифрової трансформації України. Проєкт «Дія.Цифрова освіта». URL: <https://osvita.djia.gov.ua>
43. Cedos. Вплив повномасштабної війни на локальні політики громад: звіт. 2023. URL: <https://cedos.org.ua/research>
44. International Labour Organization. Social Cohesion and Development: An Analytical Framework. – Geneva: ILO, 2011. – 32 p. URL: <https://www.ilo.org/public/english/bureau/inst/download/cohesion.pdf>
45. UNDP, SeeD. Звіт за результатами дослідження соціальної згуртованості SCORE – Україна, 2023. URL: <https://scoreforpeace.org/en/ukraine/reports/>
46. Putnam R. D. Bowling Alone: The Collapse and Revival of American Community. New York : Simon & Schuster, 2000. 541 p.
47. UNDP / Local Government International Bureau. Toolkit for Localising the Millennium Development Goals. – New York; Bratislava: UNDP, 2005. – с12. – Режим доступу: <https://www.local2030.org/library/41/Toolkit-for-localising-the-MDGs.pdf>.
48. Council of Europe. Intercultural Cities Programme. 2023. URL: <https://www.coe.int/en/web/interculturalcities>
49. Гуржій А. М. Локальні ідентичності як фактор соціального згуртування. Демографія та соціальна економіка. 2022. № 2. С. 65–78.
50. Сулова М. І. Громадська участь як основа розвитку місцевого самоврядування: монографія. Київ : НАДУ, 2018. 224 с.

51. Bourdieu P. The Logic of Practice. Stanford : Stanford University Press, 1990. 333 p.
52. Центр соціальних досліджень при НАДУ. Роль соціальних служб у зміцненні спроможності громад. 2023. URL: https://www.kmu.gov.ua/storage/app/sites/1/17-civik-2018/zvit2023/zvit_sotsz_servis_2023.pdf
53. UNDP Ukraine. Social Cohesion and Community Security Assessment. 2023. URL: <https://www.undp.org/uk/ukraine/publications>
54. Щорічне дослідження рівня довіри до органів влади, 2019–2023. Центр Разумкова. URL: <https://razumkov.org.ua/napriamky/sotsiologichni-doslidzhennia>
55. Таблиця «Оцінка потреби у психосоціальній підтримці» Джерело: UNDP. Human Impact Assessment: Rapid Needs Assessment Ukraine (2023), табл. 2.1 “Assessment of need for mental health and psychosocial support services
56. Джерело: UNDP Ukraine, reSCORE Report 2023 – URL: <https://www.scoreforpeace.org>
57. UNDP (2023), Navigating Change: Perspectives of Youth in Ukraine from 2021 to 2023, Table 3. . URL: https://www.undp.org/sites/g/files/zskgke326/-iles/2024-08/youth-report_0.pdf?utm_source=chatgpt.com
58. Київський міжнародний інститут соціології (КМІС). Динаміка суспільної довіри до місцевої влади: результати всеукраїнських опитувань 2019–2023. URL: <https://www.kiis.com.ua/>
59. UNDP. Gender Briefing Kit. New York: UNDP, 2002. URL: https://www.undp.org/sites/g/files/zskgke326/files/migration/vn/21966_5539_00210_-_gbk_e_.pdf
60. Scannell L., Gifford R. Defining place attachment: A tripartite organizing framework. Journal of Environmental Psychology, 2010, vol. 30, pp. 1–10. URL: https://www.academia.edu/4606679/Defining_Place_Attachment_A_Tripartite_Organizing_Framework

61. ODI. Narratives and the Ukraine response: implications for humanitarian action and principles. Humanitarian Policy Group report, 2023. URL: <https://odi.org/en/publications/navigating-narratives-in-ukraine-humanitarian-response-amid-solidarity-and-resistance/>
62. USAID Economic Resilience Activity. Economic Resilience in Wartime: Income, employment, and social aid in Ukraine. – 2023. URL: https://dtm.iom.int/sites/g/files/tmzbd11461/files/reports/Economic_Resilience_Ukraine.pdf
63. UNDP Ukraine. Rapid Assessment of Mental Health and Psychosocial Needs of War-Affected Populations in Ukraine (2023), с. 12–15
64. Social Cohesion in Ukraine: Trends Based on reSCORE 2023 and SCORE 2021 Indices (Part I). UNDP & SeeD, 27.03.2024. URL: https://api.scoreforpeace.org/storage/pdfs/PUB_Social-Cohesion-in-Ukraine_Feb.22.2024.pdf
65. Greif, A. Institutions: Rules or Equilibria? – Stanford University, 2011. URL: https://web.stanford.edu/~avner/Greif_Papers/2011%20rules%20or%20eq.pdf
66. Chambers, R. Whose Reality Counts? Putting the Last First. London: Intermediate Technology Publications, 1997. – 320 с.
67. UNDP. Аналітичний звіт про цифрові інструменти в громадах / Програма розвитку ООН. – 2023. URL: https://www.undp.org/sites/g/files/zskgke326/files/2023-10/undp-ua-recovery-framework_2.pdf?utm_source=chatgpt.com
68. Державне підприємство «Інформаційно-обчислювальний центр Міністерства соціальної політики України». Dashboard ВПО за регіонами. – URL: <https://www.ioc.gov.ua/analytics/dashboard-vpo>

ДОДАТОК А

Рівень громадської активності молоді в Україні за UNDP, 2023 [45]

Активність	Відсоток (18–35 років)
Відвідування заходів органів місцевого самоврядування	15 %
Участь у покращенні мікроромад	43 %
Участь у громадських демонстраціях	29 %
Участь у заходах громадських організацій	41 %
Публічне обговорення / онлайн-дискусії	46 %
Підписання петицій	49 %
Волонтерство або пожертвування	61 %
Голосування на виборах	75 %

ДОДАТОК Б

Порівняльна таблиця рівня довіри до місцевої влади в Україні (2019–2023) [56]

Рік проведення опитування	Цілковито довіряю (%)	Скоріше довіряю (%)	Скоріше не довіряю (%)	Зовсім не довіряю (%)	Важко відповісти (%)
2019	7,3	28,5	32,1	20,6	11,5
2020	9,8	30,2	29,7	18,1	12,2
2021	11,4	31,0	27,8	16,4	13,4
2022	17,6	38,2	22,3	10,7	11,2
2023	19,3	39,5	20,1	9,2	11,9